

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Порівняння більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та військового вторгнення росії в 2014 р.»

Студентки 4 курсу, групи СОІ-41
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Ребрик Вікторії Віталівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Причини та передумови військових дій Росії проти України 1917-1918 рр. та 2014 р.	7
РОЗДІЛ 2. Розвиток військових дій 1917-1918 рр. та 2014 р. та їх подібність..	17
РОЗДІЛ 3. Наслідки більшовицько-української війни 1917-1918 рр. й російського вторгнення у 2014 р. для України та світу.....	33
РОЗДІЛ 4. Активні методи навчання на прикладі вивчення більшовицько-української 1917-1918 рр. та російсько-української війни 2014 р. у школі.....	40
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська держава геополітично перебуває на перетині глобальних економічних та цивілізаційних процесів, що склались історично та географічно. Хід цивілізаційних явищ, що відбувались у минулому, стали кульмінацією на сучасному етапі, що відобразилось в 2014 році, коли Росія здійснила агресію проти України. Адже політика, яка здійснюється путінським режимом, є тяглістю подій, що відбувались в ході історичної минувшини. Імперські амбіції російської імперії можна простежити ще з XVI століття, коли Велике Московське князівство проголосило себе третім Римом, спадкоємцем Візантійської імперії та захисником усіх православних християн. Після Жовтневої революції 1917 року більшовики оголосили кінець російської монархії та російського імперіалізму, але активно боролися за збереження кордонів колишньої імперії. Російський націоналізм, заснований на старому імперському міфі про велич російського народу набув нового звучання. Саме війна більшовиків з Україною в 1917 року є свідченням прагнення росіян зберегти свою сферу впливу і контроль над українськими землями через їх стратегічне значення. Україна була і залишається зараз важливим регіоном з багатими сільськогосподарськими ресурсами, промисловим потенціалом та геополітичним положенням.

Ця тема має велике значення з історичної та політичної перспективи. Порівняння цих подій дозволяє уявити еволюцію воєнних та політичних стратегій Росії щодо України в майбутньому. Аналіз воєнних дій більшовиків в контексті сучасної війни Російської Федерації з Україною, що розпочалась в 2014 році і продовжується в 2022 р., є актуальним для історичної науки, а також для трансформації зовнішньої політики Української держави, для збереження власної ідентичності.

Об'єктом бакалаврської роботи є більшовицько-українська війна 1917-1918 рр. та російсько-українська війна 2014 р.

Предмет роботи – сутність та особливості першої більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та сучасної російсько-української війни 2014 р.

та контекстуальних факторів, що спричинили виникнення та розвиток війн, методичні прийоми реалізації активних методів навчання в шкільній практиці на прикладі дослідження історії воєн.

Метою дослідження є здійснити порівняльний аналіз більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та російсько-української 2014 р.

Реалізація мети передбачає виконання наступних завдань:

- висвітлити причини та передумови цих двох війн в історичній ретроспективі та порівняти їх.
- розкрити подібність дій більшовицького уряду та сучасної РФ у воєнних діях 1917-1918 рр. та 2014 р. проти України.
- дослідити наслідки більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та російсько-української 2014 р.
- проаналізувати використання активних методів навчання при вивченні даної теми на уроках історії.

Хронологічні межі дослідження. *Нижня межа дослідження:* 25 жовтня 1917 р. – прихід до влади більшовиків. *Верхня межа дослідження:* 18 березня 2014 р. – окупація Криму Росією, 7 квітня 2014 р. – проголошення ДНР, 27 квітня 2014 р. – проголошення ЛНР.

Територіальні межі бакалаврської роботи – це територія УНР у визначених кордонах станом на 1917 р. та 1918 р. сучасної України в цілому та її східних областей (Донецької та Луганської) та АР Крим.

Теоретико-методологічну основу роботи складають принципи об'єктивності, історизму, науковості та всебічності. У бакалаврській роботі використано такі методи: аналізу, синтезу, ретроспективний, порівняльного аналізу.

Стан наукової розробки. Деякі аспекти даної проблеми були частково розглянуті в раніших дослідженнях В. Савченка, В. Вериги та інших авторів. Проте на сьогоднішній день виявлені деякі історичні паралелі, які вимагають особливої уваги та раніше не були відомі дослідникам. Дослідження О. Мироненка, Д. Яроша та І. Хміля частково відображають цю тему у своїх працях.

Серед наукових досліджень, що вирізняються цікавими підходами до розкриття даної проблеми, можна відзначити праці Г. Корольова, Я. Грицака та В. Верстюка. Історіографія російсько-української війни, зокрема дипломатичної історії, перебуває на етапі активного формування. У цьому напрямку наявні різноманітні дослідження відомих українських науковців та політиків, серед яких С. Трояна, П. Гай-Нижника, А. Баскакова. Л. Чупрія, Л. Залізняка, О. Муравського, Г. Єфіменка, В. Скальського, О. Кудлая, Я. Тинченка. У своїх працях вони розглядають проблему російсько-українських відносин, зосереджуючись на геополітичному протистоянні та політичних факторах, що вплинули на російсько-українську війну у 2014 р.

Російські праці створені для пропаганди ідеології «російської весни» та формування у власного народу бачення України як ворога, що переслідує та пригноблює росіян: Сергій Часовських «Новороссия. Год войны», Андрія Сарматова «Донбасс. История необъявленной войны», Єгора Холмогорова «Карать карателей. Хроники Русской весны» ін. Всі російські праці спекулюють штампами, які активно є розкрученими ЗМІ. Так, фактично не знайти працю, де б не були використані терміни «каратели», «нацисти», «фашисти», «бандерівці», «хунта». Зокрема, кримському питанню присвячена також праця Павла Данилина «Воссоединение». Автор у яскравих барвах розповідає про «борьбу крымчан за собственные права», подає хронологію процесу анексії півострова.

Незважаючи на значну кількість публікацій у вітчизняній історичній науці, комплексного дослідження, яке б обґрунтувало спільність і відмінність воєн в Україні 1917-1918 рр. і 2014 р. немає, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Наукова новизна бакалаврської роботи. У роботі систематизовано матеріал із досліджень більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та російсько-української 2014 р.; автором наукового дослідження зроблена спроба здійснити їх порівняльний аналіз; вперше запропоновано активні методи навчання при вивченні даного матеріалу на уроках історії.

Практичне значення бакалаврської роботи. Здійснене дослідження можна використати в науковій діяльності, зокрема при написанні наукових публікацій з історії України, виступах на наукових конференціях, участі в грантових проектах та при розробці спеціальних курсів, що стосуються проблем російсько-українських відносин.

Запропонований матеріал можна також успішно використати в практичній діяльності студентів під час проходження педагогічної практики в школі або власної викладацької діяльності. Застосування розробленого матеріалу дозволить розширити та поглибити знання учнів про складні історичні події та процеси, пов'язані з російсько-українськими відносинами.

Структура бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 1917-1918 РР. ТА 2014 Р.

Конфлікт між Росією та Україною сьогодні має свою аналогію з більшовицько-українською війною, обидва конфлікти виникли внаслідок боротьби за незалежність та зміну геополітичної орієнтації України.

Дослідження воєнних конфліктів 1917-1918 рр. та 2014 р. є цінними для вивчення тактики війни Росії проти України на сучасному етапі, адже зазвичай військові конфлікти є прототипами попередніх, в деяких з них криються корінні причини сучасного наступу Росії. Це також дає можливість розпізнати та проаналізувати тактики та стратегії, що були застосовані більшовиками в 1917-1918 рр., що може бути цінним для українських дослідників: вивчення та розробка ефективних стратегій протидії в сучасній війні.

Протистояння між більшовицькою Росією та УНР охоплює комплекс економічних, соціальних, політичних причин, які стали результатом першої більшовицько-української війни 1917-1918 рр. [27, с.45] та сучасної російсько-української 2014 р.

Повертаючись до подій початку ХХ століття, більшість дослідників стверджують, що такий конфлікт почався ще 26 листопада (8 жовтня), тоді ж було винесено ухвалу про засудження жовтневого перевороту в Петрограді. Загострення також спричинили такі події, як пропуск козаків на Дон: було дозволено дістатись Новочеркаська, де на той момент формувалась білогвардійська Добровольча армія та ін. Опісля того, як частина більшовиків, що підтримували дії Раднаркому, виїхала до Харкова 19 (6) грудня 1917 р. тим не менш, почали назрівати суттєві непорозуміння між більшовиками та представниками УЦР [27, с.45].

Жовтневий переворот 25 жовтня 1917 р. що тоді сприяв зміні політичної ситуації в Росії, вплинув на Україну, на той момент сформувались такі головні політичні сили: послідовники Тимчасового Уряду – штаб Київського військового

округу, українські представники Української Центральної Ради та більшовики. Українською Центральною Радою було видано Третій Універсал, що проголошував створення УНР (Української народної Республіки) [35,с.257]. УЦР залишалася на засадах підтримки Тимчасового уряду. Більшовицький уряд Росії мав два плани загарбання українських територій – мирний і військовий.

6(19) грудня відбувся перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві, за сприянням більшовиків, що мав реалізувати мирний план. Проте очевидно більшовики зазнали поразки, оскільки з'їзд підтримав УЦР. Тоді в дію вступив військовий план.

Більшовики готувалися до проголошення війни в Україні. В ніч з 12 на 13 грудня, більшовицький військово-революційний комітет здійснив невдалу спробу заколоту в Києві, «червоні» загони були роззброєні українськими військами. 17 грудня 1917 р. УЦР отримала телеграфом від петроградського Раднаркому за авторством Владіміра Леніна, Іосіфа Сталіна і Лева Троцького ультиматум - «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради» [54]. З метою спровокувати збройний конфлікт, ставилися жорсткі вимоги до УЦР щодо відмови від спроб дезорганізації спільного фронту; не пропускати без згоди Верховного головнокомандувача жодних військових частин, що направлялися на Дон для підтримки повстання Алексея Каледіна; сприяння революційним – більшовицьким військам в придушенні «контрреволюційного» кадетсько-каледінського повстання; припинення роззброєння радянських полків і червоної гвардії «на Україні» й негайного повернення зброї тим, у кого вона була відібрана. У випадку незгоди виконати вимоги упродовж 48 годин Раднарком погрожував війною проти УНР [40, с.645].

Ультиматум Раднаркому розглядався на засіданні уряду – Генерального Секретаріату – українського уряду. Міністри розцінили вимоги Раднаркому як грубе втручання у внутрішні справи України й 18 грудня одностайно відкинули їх.

Всеукраїнський з'їзд депутатів селянських, робітничих і солдатських рад, що відбувся в Києві у 1917 році, одноголосно вважав ультиматум загрозою для

Української Народної Республіки та виразив повну підтримку Українській Центральній Раді та її політиці [20, с.645]. Сергій Єфремов в статті «Каїнове діло», що вийшла 19 грудня 1917-го в «Новій Раді» писав: «Сталося нове Каїнове діло. Рада народних комісарів, не задовольняючись партизанською хатньою війною, що заливає кров'ю простори держави російської, оповістила формальну війну Українській Народній Республіці. Інакше не можна зрозуміти той надзвичайно нахабний і брехливий ультиматум, що прислали народні комісари правительству Української республіки. Коли за 48 годин воно не здасться на ласку самодержавних комісарів, останні вважатимуть Центральну Раду «в состоянии открытой войны против советской власти!», – згода на фронті і зрада, війна всередині держави – така тактика нечуваного ще й небувалого, певне, в світі «правительства!».

У відповідь Раднарком ухвалив вважати Центральну Раду в стані війни з радянською Росією. Ультиматум Петроградського уряду, безсумнівно, був своєрідним приводом до війни, щоб безпідставно звинуватити українську владу [40, с.645].

Втім можна стверджувати про неоднозначну політику Петроградського уряду. Вона полягала в тому, що з однієї сторони більшовики мали визнавати владу Української Центральної Ради, адже в разі невизнання, це заперечувало тезу про самовизначеність націй. З іншої звинувачував її та розпочав пропагандистський наступ, а згодом реальні військові дії проти УНР [16, с.209]. Більшовицький уряд не прагнув залишати Україну і дати реальну можливість на самовизначення аж до відокремлення від Росії, адже Україна розглядалася як сировинний придаток, а таку перспективу Раднарком упустити не міг.

Через фіаско в Києві на Всеукраїнському з'їзді рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, більшовицька фракція в повному складі переїхала до контрольованого радянськими військами Харкова, де 24-25 грудня провела альтернативний Всеукраїнський з'їзд рад [16, с.210]. Участь в ньому взяли 206 делегатів, що представляли всього 82 ради з 240, близько третини від усіх рад України. А вже 25 грудня цей з'їзд проголосив Україну Республікою Рад

робітничих, солдатських і селянських депутатів, визнав її федеративною частиною радянської Росії і чинність декретів петроградського Раднаркому, обрав Центральний виконавчий комітет рад і Народний секретаріат – маріонетковий уряд. Петроградський Раднарком визнав легітимність харківського з'їзду і висловив готовність надавати йому підтримку в боротьбі з «буржуазною» Центральною Радою.

Слід зауважити, що більшість делегатів були більшовиками, які нібито за участі селянських депутатів та представників рад назвали його першим з'їздом рад робітничих та солдатських депутатів України [14, с.148]. Він фіктивно проголосив Україну радянською республікою, тобто була утворена маріонеткова Українська Народна Республіка та уряд під назвою Народний секретаріат. Таким чином, більшовики у Петрограді репрезентували події в Україні, як громадянську війну між УЦР та радами робітничих і селянських депутатів [19]. Наприклад, В. Ленін на засіданні ВЦВК, що відбувалось 4 листопада стверджував, що: «Нікчемна купка почала громадянську війну» [27, с.48].

У той час на розвиток подій в Україні все більше впливали: посилення влади більшовиків в Росії, підтримка більшовиків окремими радами роб, солдатських і селянських депутатів в Україні, хаос на фронті, пацифістська позиція УЦР щодо формування українських збройних сил [45, с.53].

Раднарком більшовицької Росії розумів, що українізація армії посилить позиції Української Центральної Ради і через те, докладав зусиль, щоб запобігти поверненню українізованих військ в Україну. Практично через століття, коли Російська Федерація розпочала військову агресію проти України, зараз, як і тоді, російська влада чинила все, щоб дискредитувати збройні сили України. Тоді ж Україна потрапила знову на перетин геополітичних інтересів як «буферна зона» [27, с.47].

Ще більшого загострення подіям надало роззброєння більшовицьких військових підрозділів, що переміщувались на Дон через українські землі, щоб протистояти генералу Каледіну. Варто зазначити, що Каледін прагнув до

створення Донської Республіки, яка не буде підпорядковуватись більшовицькому Раднаркому [16, с.209-210].

Події, що склались наприкінці 1917 року, були заплутаними, якщо з однієї сторони тривало непорозуміння в самій Українській Центральній Раді, з іншої – УЦР вступала у протистояння з Раднаркомом. До того ж відбувалось протистояння між більшовиками та Донським урядом й білогвардійцями, а також деморалізація війська та зміни на фронті у ході Першої світової війни [54]. У той момент Раднарком офіційно вважав ворогом Каледіна, проте військові дії та агресія були здійснені насамперед проти України [35, с. 258]. Стало очевидним, що Раднарком намагається знайти будь-який привід для війни. Основна причина – це прагнення отримати продукти для Червоної армії і контроль ресурсної бази, а також підготовка плацдарму для «світової революції».

Підставою початку військових дій у 1917 р. стала «допомога» українському уряду Народному секретаріату у протистоянні проти буржуазної політики Української Центральної ради. Вже 10 (23) грудня більшовицькі загони роззброїли українські військові формування у Харкові, створили умови для подальшого наступу на українські території. Згодом було ухвалено рішення про військові дії проти УНР. Командувачем військ обрано В. Антонова-Овсієнка: «Прямим завданням товариша Антонова має бути організація боротьби й бойових дій з Радою» [16, с.210-211]. 25 грудня 1917 р. (7 січня) 1918 р. В. Антонов-Овсієнко очолив загальний наступ на УНР (воєначальник Українського фронту російськими військами) [16, с.210-211].

Схожі історичні паралелі ми простежуємо і в сучасних подіях. Для росії Україна є ключем для відновлення імперських амбіцій часів Радянського Союзу. Протягом тривалих років росія посилювала політичний та економічний вплив на Україну. Зокрема, через діяльність проросійських партій та організацій, просування Митного союзу, поширення контролю масмедійного простору України і т.п. Російська Федерація разом із президентом В. Путіним продовжує дивитися на Україну через імперські окуляри. При цьому перекладаючи провину за воєнні дії на Україну [45, с. 121].

Сучасна Російська Федерація має свою нестримну тягу до імперського розширення через реалізацію численних воєнних конфліктів, що є відображенням її загарбницького характеру. Російська агресія у Криму та Донбасі в період з 2014 року, а також більшовицько-українська війна 1917-1918 рр., розкриває імперські амбіції Радянського Союзу та Російської Федерації, їх шовіністичне безумство [33, с. 29]. Як і на початку століття, створювалися маріонеткові квазі республіки, розвивали наратив про антиукраїнський рух в Криму і на сході України.

Вторгнення Росії на територію Криму неофіційно розпочиналося з 20 лютого 2014 року. Тоді з'явилося «народне ополчення» в Криму, розпочалися дестабілізаційні заходи російської влади, було усунуто мера Севастополя [45,с.124]. Вже 22 лютого проросійськи налаштовані протестувальники вийшли на центральну площу Севастополя з потребою «захисту». Громадян Криму закликали до народного ополчення «співпрацювати з регіональними структурами безпеки» [45, с.125].

На головних транспортних магістралях, які ведуть до Севастополя, з'явилися тоді контрольні пункти з російськими прапорами 26 лютого. А також здійснювався огляд усіх транспортних засобів, які прямували в цьому напрямку. Біля одного з таких пунктів був помічений російський бронетранспортер. Також на вулицях міста почала з'явилася російська військова техніка [45, с.126].

За даними, наданими постійним представником України в Організації Об'єднаних Націй, Юрієм Сергєєвим, у п'ятницю, 28 лютого, було зафіксовано захоплення російськими військами двох аеропортів у Криму. Крім того, російський військово-морський флот розпочав блокаду української берегової охорони. Уряд Москви заперечив, що вони ввели свої війська в регіон, хоча за спостереженнями був помічений рух російських військових неподалік від кордону України у зв'язку з навчанням.

Безумовно, ми стикаємося з безпрецедентним та зухвалим втручанням Російської Федерації у внутрішній справі України [12, с.601].

Росія вживала такі заходи, як постачання озброєння та військової техніки, щоб підтримати ці дестабілізуючі тенденції. Яскравими прикладами такого втручання стали анексія Кримського півострова та прямо, хоча й обмежено за масштабом, введення регулярних військових підрозділів на територію Донбасу. Ці дії Росії мають серйозні наслідки для безпеки та стабільності в регіонах, а також порушують принципи суверенітету та територіальної цілісності України [12, с.601].

Україна, як і в минулому, демонструє своє прагнення до незалежності та євроатлантичної інтеграції, а російське керівництво намагається запобігти цим процесам через політичний, військовий та економічний тиск.

Слід зауважити, що імперські амбіції росії ні тоді, ні тепер, не обмежуються територією України. Більшовики прагнули встановити владу не лише в Росії, але й поширити соціалістичну революцію на інші країни, зокрема й через Україну. Велась діяльність за напрямками: пропагандистська робота, щоб дискредитувати українську владу та підпільна підготовка до воєнних дій з метою скинути УЦР [54].

Сучасна Росія, не зважаючи на хиткість свого псевдодемократичного та псевдоліберального образу, у своїй сутності є неоімперською державою, очолюваною автократичним режимом В. Путіна, який спрямований на поширення «русского мира» на весь слов'янський простір [13, с. 425].

Звертаючи увагу на причини ідеологічного характеру російсько-української війни 2014 р., варто наголосити, що доктрина «русского мира» має на меті перетворення пострадянського простору шляхом використання агресивних та гібридних збройних методів. Ця доктрина стала однією з головних причин сучасної російсько-української війни. Шляхом пропаганди цих ідей та використання воєнних стратегій, Російська Федерація виправдовує своє вторгнення та анексію території України, намагаючись реалізувати свої імперські амбіції [42, с.74].

Прагнучи силоміць відродити російську квазіслов'янську імперію на основі московського православ'я, не обмежуючись у методах і засобах,

ігноруючи інтереси та права інших, нинішні правителі у Кремлі нічим не відрізняються від Адольфа Гітлера, який також прагнув відродити арійську расу [35, с.1].

У соціально-економічному аспекті, для більшовиків необхідним було українське збіжжя, вугілля з українського Донбасу, марганець з Нікополя і т.п. Раднарком не уявляв Росії без анексії України [27, с.45]. Дослідник Я. Грицак стверджує, що більшовицький уряд прагнув до запобігання союзу України і Дону, адже донські козаки обрізали вихід до родовищ донецького вугілля, кавказької нафти, українського хліба. Такої загрози більшовики боялись найбільше [19, с.4].

У 2014 році Україна була частково економічно залежною від Росії, особливо в галузі енергетики. Росія використовувала це у своїх інтересах, щоб збільшити свій вплив та контроль над Україною. Конфлікт між двома державами включає в себе важливий аспект контролю над економічними ресурсами, зокрема над територіями Криму та Донбасу. Ці регіони були визначальними з погляду економічного потенціалу та стратегічного значення. Для РФ Крим, зі своїми природними ресурсами та геополітичним положенням, був привабливим для контролю та використання, зокрема в контексті енергетики та морських ресурсів. Територія Донбасу, у свою чергу, збагачена запасами вугілля та іншими корисними копалинами, які мають велике значення для енергетики та промисловості. Таким чином, економічні ресурси Криму та Донбасу стали одним із факторів, що сприяли ескалації конфлікту між двома країнами. Це питання стало однією з ключових проблем, яка потребувала рішення та вплинула на хід подій [13, с.425].

Загострення ситуації в Україні відображало стратегічний намір Кремля поширювати наративи про «регіональну російську ідентичність» Криму і Донбасу. Це також у виявлялося в таких діях, як масова видача російських паспортів українцям на Сході та в Криму, розширення впливу російської православної церкви, створення та активна діяльність фонду «Русский мир» та інші подібні заходи. Ці кроки направлені на зміну гуманітарного ландшафту

України та підсилення російської присутності та впливу в різних сферах [60, с. 263].

На початку військового конфлікту між Російською Федерацією та Україною у 2014 році російська сторона активно ускладнювала та гальмувала передислокацію військової техніки українських сил. Більше того, вона намагалася вивести цю техніку з ладу, щоб послабити оборонні можливості України [28].

Москва використовувала гуманітарну допомогу як захист для задоволення нагальних потреб своїх маріонеткових квазідержав «ДНР» і «ЛНР», сформованих на певній частині території України з доступом до кордону з Росією[28]. Загалом, «ДНР» і «ЛНР» могли існувати тільки завдяки прямій російській підтримці, внаслідок чого відбувся фактичний злочинний обмін – зловживання промисловими потужностями та природними ресурсами окупованих земель [45, с.186-187].

Подібно до того часу, коли більшовики намагалися отримати вплив на Україну та не допустити її самостійності, російське керівництво прагне зберегти свій вплив і на сучасну Україну, що спричинило військову інтервенцію Росії в 1917-1918 рр. та 2014 р. У більшовицько-українській війні більшовицька Росія намагалася зберегти свій вплив на територію України, щоб утримати її в складі Радянського Союзу. У російському наступі з 2014 року Росія прагне зберегти свій вплив на сучасну Україну та перешкодити її наближенню до Європейського Союзу та НАТО.

Головні причини воєнних дій Росії проти України 1917-1918 рр. та 2014 р., що були вказані вище, виникли через основоположну мету Росії - повний контроль над Україною, загарбання її території. Проте більшовики так і не змогли позбавити незалежності український народ одними лише пропагандистськими методами.

Таку ж модель ми простежуємо під час російської інтервенції в 2014 р. та в подальшому в 2022 р. адже через неможливість досягнути значних успіхів в Україні шляхом підтримки гібридного конфлікту РФ у лютому 2022 р. вдалася

вже до відкритої повномасштабної агресії, спрямованої на зміщення законної влади та ліквідацію Української держави як такої. Неприхована російська агресія 24 лютого 2022 р. стала поворотним моментом у трансформації східного вектора української зовнішньої політики. [37, с.150].

Військовий конфлікт 1917-1918 рр. за своєю суттю відрізняється від наступу росії в 2014 році, втім, ці події мають дуже багато спільного: від політики більшовиків до політики сучасної Російської Федерації. Зокрема це спонсорвання людей, які підтримуватимуть політику агресора на окупованій території, постачання зброї, забезпечення коштами пропагандистську діяльність, тривала підтримка дестабілізації ситуації в Україні, подвійна політика, насадження ідеології збройними методами тощо [27, с.52].

Отже, протистояння між більшовицькою та згодом Російською Федерацією та Українською Народною Республікою згодом – сучасною Україною, мають свій корінь у складному комплексі економічних, соціальних та політичних причин, що призвели в результаті до більшовицько-української війни 1917-1918 років, також до сучасної російсько-української війни 2014 року.

Однією з причин більшовицько-української війни було бажання тодішньої Росії поширити соціалістичну революцію на інші країни, зокрема на Україну. Це досягалося шляхом пропагандистської роботи з метою дискредитації української влади, та таємної підготовки до збройних дій, спрямованих на поразку Української Центральної Ради, так само і зараз сучасна Росія використовувала ідеологічну доктрину «руського мира» для поширення своїх імперських ідей та виправдання вторгнення на територію України.

Соціально-економічні причини війни мають також суттєве значення. Більшовицька Росія намагалась забезпечити собі доступ до природних ресурсів та продовольства, а також контролювати порти Північного Причорномор'я України. Володіння цими важливими ресурсами було необхідним для забезпечення потреб Раднаркому тоді, так і зараз вже Російської Федерації.

Ці та інші причини та низка передумов і стали наслідком вторгнення Росії в Україну як зараз, так і століття тому.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 1917-1918 РР. ТА 2014 Р.

Військові операції між більшовицько-українською війною 1917-1918 рр. та російським вторгненням у 2014 р. включали схожі тактики та стратегії з обох сторін.

На характер ситуації в Україні істотно впливало протистояння Центральної Ради та уряду радянської Росії, який підтримувала частина українських рад робітничих і селянських депутатів. У Києві 15 грудня було створено Особливий комітет з оборони України, який очолили М. Порш, С. Петлюра, В. Єщенко [64, с. 53].

За таких умов перед УЦР постало три завдання. Перше – мобілізувати та організувати військові сили для оборони й утримання завоювань Центральної Ради. Друге – формально відмежуватися від радянської влади. Третє – створити передумови для самостійних переговорів із Німеччиною та її союзниками, для спільної боротьби з радянською владою [64, с. 53].

25 грудня 1917 року (7 січня 1918 року) Володимир Антонов-Овсієнко, головнокомандувач російських військ на Українському фронті, видав наказ про загальний наступ на Українську Народну Республіку (УНР) [16, с. 211]. Більшовицька загальна тактика полягала в захопленні українських міст. 26 грудня 1917 року (8 січня 1918 року) Генеральний Секретаріат прийняв рішення про формування Збройних Сил УНР.

26 грудня «червоні» частини, що дислокувались в Харкові й звідти мали відправлятися на Дон, несподівано напали на станцію Лозова, а за два дні, 28 грудня, на місто Чугуїв, з цього розпочалася «гаряча фаза» першої російсько-української війни. Війни, яка в історичній літературі отримала назву «рейкова», адже бойові дії переважно відбувались вздовж залізничних шляхів і за вузлові залізничні станції. Військові сили «червоних» не перевищували 7 тис. бійців, натомість Українська Центральна Рада могла розраховувати на підтримку близько 3,5-4 тис. вояків. «Гайдамаки занимают силами не свыше полка при

пулеметах ст.Лозовую. В Полтаве полк Богдана Хмельницького и блиндируваний поезд только что разгромили Совет депутатов и готовы к действиям против нас» [5], з 31-го (18-го) – Павлоград та інші міста.

Наступним великим містом, що опинилося під контролем радянських військ, став Катеринослав. Місця більшовицьких організацій активно готувалися до їх прибуття, використовуючи збройне формування гарнізону, викликали повстання проти української влади [40, с.647]. Схожа тактика була використана і в інших українських містах, таких як Миколаїв та Одесу. Більшовицькі війська поводити себе як завойовники, здійснюючи не законні реквізиції, обшуки, арешти та розстріли; все супроводжувалось пияцтвом та грабіжництвом [40, с.647]. З початку заснування ЦВК Рад України та Народного Секретаріату ці органи були підконтрольними формуваннями, маріонетковими, які повністю залежали від російської більшовицької влади [40, с.646]. У своїх спогадах М. Шкільник зазначив, що більшовицька пропаганда була підступною: «Серед населення ширили безлад, анархію, безчинства в соціальному, політичному і господарському житті». Уся стара російська армія була охоплена духом анархії [40, с.647]. Червона армія стала інструментом масованих крадіжок. Публічний заклик «Грабувати!» приводив до лав більшовиків представників соціального дна, які часто мали кримінальне минуле. Чимало добровольців приєднувалося до «червоних» не через революційні ідеї, а щоб отримати зброю і могли мародерити.

15 (2) січня 1918 року місто Олександрівськ (сучасне Запоріжжя) було захоплено ворогом, а 19 (6) січня 1918 року місто Полтава зазнало того ж самого. Внаслідок цього почався наступ на Київ з боку Харкова-Полтави та Гомеля-Курська-Бахмача.

24–27 січня розгорнулись запеклі бої за станцію Бахмач. 29 січня відбувся бій між українськими військами під командуванням Аверкія Гончаренка (старшини і юнаки 1-ї Української військової школи, Помічний курінь Січових Стрільців, загін Вільного козацтва) та російськими військами під командуванням Міхаїла Муравйова (1-ша революційна армія Павла Єгорова, 2-га Революційна армія Рейнгольда Берзіна) біля станції Крути. Безповоротні втрати українців

становили 70-100 вояків, натомість «червоних» - близько 300 осіб загиблими. По завершенні бою українці відступили до ешелонів і вирушили в напрямку Києва, знищили за собою колії та мости. Чим на декілька днів було зупинено рух агресора, і це дозволило українській делегації в Бересті підписати мирний договір з країнами Четвертного союзу. Цей бій став вирішальним на шляху до Києва. 23 січня (5 лютого за новим стилем) 1918 року загопи армії Миколи Муравйова почали обстріл Києва важким артилерійським вогнем [16, с.211].

У ніч на 16 (29 січня) 1918 року відбулося повстання робітників на заводі «Арсенал» у Києві. Схожі повстання, організовані за допомогою більшовицьких фондів, стали складовою хвилі повстань, що прокотилася по всій країні в період з грудня 1917 року до січня 1918 року. У той самий час радянські червоні війська успішно продовжували свій військовий наступ по Україні [14, с.151]. Збройне повстання 1918 року на заводі «Арсенал» було придушене, але після 5-денного артилерійського обстрілу і жорстоких боїв 9 лютого (26 січня) 1918 року українська сторона залишила Київ. Урядові установи та військові формування Української Народної Республіки (УНР) залишили столицю, тоді як на іншій території України була встановлена радянська влада [20]. Уряд УНР виїхав до Житомира, а згодом – на Волинь (Сарни) [64, с.54]. Таким чином політика очільників Центральної Ради в напрямку пацифізму призвела до безсилля та беззахисності країни перед ворогом [14, с.151].

Починаючи з 20 лютого 2014 року, почалася збройна агресія РФ в Криму, яка була зафіксована на медалі Міністерства оборони Росії під назвою «За повернення Криму». 23 лютого відбувся найбільший мітинг проросійських сил у Севастополі. Під час з'їзду були виголошені заклики не визнавати нову українську владу. На площі у Севастополі було проведено символічне «обрання» «народного мера» російського бізнесмена Олексія Чалого [45, с.158]. Того ж дня в Москві відбувся мітинг, де закликали до поділу України на три частини і направлення російських «добровольців» для створення Малоросії зі столицею в Харкові. Російські ЗМІ почали розповсюджувати істерію про «незаконну

київську хунту» та «порятунок російськомовного населення України від фашистів-бандерівці».

24 лютого кораблі Військово-Морських Сил Росії, які виконували охоронні функції у морській акваторії під час проведення Олімпійських ігор в Сочі, прийняли на борт «зелених чоловічків» (російських військовослужбовців без ідентифікаційних знаків Збройних Сил РФ, які були задіяні у захопленні адміністративних будівель та блокуванні українських військових частин на території АРК та Севастополя) разом з військовою технікою та вирушили в бік Севастополя.

На 26 лютого відбулися мітинги перед Верховною Радою Автономної Республіки Крим, де одна група представників проросійських організацій зібрала близько 2 тисяч учасників і вимагала автономії в складі Росії, а інша група, що складалася з місцевих українських патріотів і кримських татар, підтримувала територіальну цілісність України і зібрала від 5 до 10 тисяч учасників [45, с.159]. Проросійські сили сподівалися, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим прийме рішення про заклик до допомоги Росії. Щоб цього уникнути, було організовано протести з проукраїнською спрямованістю. Під час мітингів сталося зіткнення між учасниками, в результаті чого постраждало 30 осіб. Під тиском російських військових без розпізнавальних знаків, 27 лютого парламент та уряд Автономної Республіки Крим були заблоковані у Сімферополі.

Силове захоплення приміщень Верховної Ради та уряду Автономної Республіки Крим відбувався російським спецназом через введення російських збройних формувань без розпізнавальних знаків, а також через блокаду українських портів та створення іррегулярних формувань найманців [22, с.31]. «На жаль, незважаючи на наші звернення і заяви, до ескалації цього конфлікту безпосередньо причетні військові Збройних сил Росії» – із Засідання Ради національної безпеки і оборони [2].

На 28 лютого українські об'єкти зв'язку та телекомунікацій стали одними з перших, які були заблоковані. Аеропорти Сімферополя і Бельбека також були у

блокаді, і сухопутні шляхи до Криму з Херсонської області були перекриті. В цей день відбулася перевірка готовності до бойових дій військ Південного військового округу Російської Федерації, в яких було задіяно до 150 тисяч військовослужбовців, 90 літаків, 120 вертольотів і 880 танків.

На 1 березня, коли Янукович зробив лист-звернення до російського керівництва, закликаючи ввести війська до України, Путін звернувся до Ради Федерації Російської Федерації щодо введення російських військ до України, зазначивши, що це необхідно для захисту російськомовних громадян та військового контингенту, що перебуває на території України [45, с.158]. Пропозиція отримала одноголосну підтримку в Раді Федерації. У цей день, російські ударні підрозділи розташувалися у декількох областях, включаючи Ростовську, Воронежську, Курську, Білгородську і Брянську. Було сформовано ударну групу на Поліському, Слобожанському, Донецькому та Кримському напрямках, яка була повністю готовою до вторгнення в Україну до кінця травня 2014 року.

Звернення Віктора Януковича до Володимира Путіна було використано для політичного виправдання російського вторгнення. На початку березня окупаційні підрозділи заблокували українські телеканали. Підрозділи МВС та СБУ в Криму і Севастополі почали ігнорувати накази з Києва.

На 4 березня, під час засідання Ради Безпеки ООН, представник Російської Федерації, Віталій Чуркін оголосив про отримання президентом Росії звернення президента України Віктора Януковича. Віктор Федорович повідомив, що країна потонула у хаосі та анархії, і життя та безпека людей, особливо на півдні сході та в Криму, перебувають під загрозою, а західні країни спонукають до терору і насильства. Тому Янукович звернувся до президента Росії Володимира Путіна з проханням застосувати збройні сили Російської Федерації для відновлення «законності, миру, правопорядку, стабільності та захисту населення України» [45,с.159].

11 березня було оголошено про проведення «найбільших за 20 років» навчань повітряно-десантних військ Росії. Згідно з офіційною версією, 3500

десантників мали бути висаджені в тилу «умовного противника», і місце висадки командири мали дізнатися лише на борту літака. Протягом навчань 1500 десантників були висаджені на полігоні в Ростовській області Російської Федерації, у непрямій близькості до кордону з Україною.

Організація псевдореферендуму про входження Криму до Російської Федерації 16 березня 2014 р., після якого Крим був оголошений незалежною державою та підписаний договір про входження Криму до складу Росії [6], нагадує створення радянських квазідержав у кін.1917-початку 1918 р.

Нелегітимне формування влади в Криму, що створило видимість «законності» російського вторгнення та анексії території України. Цей процес був злочинним та спрямованим на окупацію Криму Російською Федерацією [22, с.31]. Кримські татари та прихильники України бойкотували цей захід. Згідно з оголошеними організаторами результатами, 96,77% учасників проголосували "за приєднання Криму до Росії як суб'єкта Російської Федерації". Однак Конституційний Суд України визнав резолюцію Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що передбачала проведення референдуму, неконституційною. Цей етап характеризувався появою російських військових формувань, відомих як «зелені чоловічки» або «самооборона Криму», які були розміщені на півострові та зайнялися зміною регіональної влади [45, с.150]. Також було призначено Сергія Аксьонова з партії «Русское единство» головою уряду Криму. Загони російських військ розпочали блокування українських військових частин та об'єктів на півострові, а згодом і їх захоплення.

18 березня в Москві президент Росії Володимир Путін, «голова Ради міністрів Республіки Крим» Сергій Аксьонов, «спікер Верховної Ради Республіки Крим» Володимир Константинов і «Голова Координаційної ради з організації управління по забезпеченню життєдіяльності Севастополя» Олексій Чалий підписали Договір про приєднання Республіки Крим до складу Російської Федерації.

21 березня Путін підписав указ про ратифікацію договору про приєднання Криму до Російської Федерації. 25 березня – було захоплено останню військову

частину, яка мала український прапор, в Криму. Це був тральщик ВМС «Черкаси». Автономна Республіка Крим і Севастополь опинилися під контролем Збройних Сил Російської Федерації. 26 березня – українські військові здобули контроль над радіонавігаційною станцією «Марс-75» у місті Генічеську (Херсонська область). Ця станція була незаконно утримувана Чорноморським флотом Російської Федерації з 1998 року і, незважаючи на рішення суду, не допускала співробітників державної виконавчої служби та правоохоронців України на свою територію [45, с.160].

З початку квітня почалася активна реалізація Росією плану під назвою "Новоросія", спрямованого на створення нестабільної ситуації в східних регіонах України. Це призвело до зростання антиукраїнських протестів та захоплення адміністративних будівель та споруд правоохоронних органів, що, в свою чергу, привело до появи озброєних учасників мітингів.

Створення «Донецької народної республіки» відбулося 7 квітня та «Луганської народної республіки» - 27 квітня 2014 року, які фактично функціонували як підконтрольні російським спецслужбам озброєні формування [22, с.32].

На жаль, реакція України на російську агресію була запізною [22, с.41], Тільки 14 квітня 2014 року підписано в. о. Президентом України Олександром Турчиновим Указ про початок проведення антитерористичної операції на сході України [9]. Олександр Турчинов, тодішній голова Верховної Ради та виконуючий повноваження Президента України, звернувся до Організації Об'єднаних Націй з проханням про відправку миротворців на територію східних областей [45, с.158].

Згодом збройні сили РФ активно використовували свої підрозділи, зокрема в рамках 9-ї окремої мотострілецької бригади, 76-ї та 98-ї дивізій повітрянодесантних військ, з метою підкорення українських територій та знищення українських військових формувань [22, с.32].

У травні 2014 року сепаратисти та проросійські бойовики вдалося захопити контроль над містами Донецьк та Луганськ. Це стало значною втратою для українських силових структур.

З початку травня 2014 року проросійські силовики, бойовики і сепаратисти почали захоплювати будівлі адміністрацій в ряді міст на сході України, зокрема в Слов'янську, Краматорську, Маріуполі та Луганську. Уряд України намагався припинити ці дії за допомогою антитерористичної операції.

З 12 квітня по 15 липня 2014 року точилися бої. Українські сили провели операцію з визволення міста Слов'янськ, яке було під контролем сепаратистів. Операція супроводжувалася активними бойовими діями, обстрілами та сутичками. 2 травня 2014 року в Одесі відбулися сутички та зіткнення між проросійськими активістами та українськими прихильниками єдності України. Ці події призвели до пожежі в будівлі профспілкового будинку, де загинули десятки осіб [12]. З 6 травня по 13 червня 2014 року українські війська проводили операцію з визволення міста Маріуполь в Донецькій області. Це була важлива битва, оскільки Маріуполь був стратегічно важливим морським портом на Азовському морі.

Велику роль в обороні територіальної цілісності відіграли українські доброволчі батальйони. Добробати взяли участь в боях за Донецький аеропорт (ДАП) з 26 травня 2014 року до 22 січня 2015 року. Спочатку бойові дії за ДАП вели військовослужбовці з опСПП і групи добровольців від ГО "Правий сектор". Опісля низки невдалих спроб захопити ДАП бойовики блокували захисників аеропорту. Однак 26 липня 2014 року українське угруповання сектору "Д" у складі 93-ї омбр та батальйонів псмоп "Дніпро-1" і "Шахтарськ" розблокували Донецький аеропорт. З 4 жовтня, після того, як на територію ДАП для підсилення захисників зайшла група військовослужбовців від 95-ї оаебр, відбувся умовний розподіл відповідальності за об'єкти. Воїни 79-ї оаебр та бійці ДУК спільно утримували позиції у старому терміналі [13, с. 134]. Оборона аеропорту тривала до 22 січня 2015 року. 29 січня 2015 року командування сектору "А" здійснило спробу вибити бойовиків, які зайняли більшу частину м. Вуглегірська (за

винятком південної, де ще перебували підрозділи МВС та ЗС України). Для цього залучили взвод із бронетехнікою від 30-ї омбр, спільно з яким активно діяли українські добровольчі формування: від НГУ - батальйон "Донбас" і батальйон імені С. Кульчицького, із представників яких сформовано зведену групу (70 осіб), від МВС - рота псмоп "Світязь" (39 осіб). Після полудня противник додатково ввів у бій свіжі резерви, внаслідок чого була загроза знищення. У той самий час від командування сектору надійшов наказ про відхід підрозділів ЗС України та зведеної групи добровольчих батальйонів. Ця оборона стала однією з численних сторінок, що свідчать про відвагу та витримку українських військових. «Ні завести боєкомплект, ні доставити продукти, ні поранених вивезти звідси було неможливо», – про події зі спогадів Л. Кравченко, яка допомагала українським кіборгам [1]. Варто зазначити, що складною була і тривала оборона Луганського аеропорту [12, с.676].

29 травня був підбитий терористами гелікоптер Мі-8МТ Національної гвардії України, на борту якого був генерал-майор Сергій Кульчицький. Загинули 12 чоловік. Битва під Савур-Могилою розпочалася 12 червня 2014 року. У серпні українські війська розпочали контрнаступ на позиції сепаратистів під горою Савур-Могила на кордоні з Росією. Це була важлива битва, яка дозволила українським силам відновити контроль над деякими територіями [16, с. 100].

14 червня відбулося збиття Іл-76 у Луганську найманцями російської диверсійної групи ПВК Вагнера. Загинули 40 десантників 25-ї окремої Дніпропетровської повітряно-десантної бригади та 9 членів екіпажу. У червні тривали бої за Щастя, за селище Металіст під Луганськом, відбувся прорив українських сил до Луганського аеропорту.

11 липня ракетний обстріл угруповання Збройних Сил України та Державної прикордонної служби біля селища Зеленопілля Луганської області став першим безпосереднім масованим застосуванням регулярних військ РФ у війні. Цього дня загинули 44 українських бійця [12].

14 липня 2014 року український військовий транспортний літак АН-26 був збитий над територією Луганської області. У результаті цього інциденту загинуло 2 українських військовослужбовців.

15 липня почалися бої під Сніжним Донецької області; авіаудар проросійських сил по Сніжному забрав життя 11 цивільних [31, с. 91].

17 липня 2014 року малайзійський пасажирський літак рейсу МН17 був збитий над східною частиною України. Було зроблено припущення, що літак був збитий проросійськими силами за підтримки Росії [17]. Останніми розслідуваннями, проведеними Міжнародним слідчим комітетом, було встановлено, що літак МН17 був збитий ракетою з системи зенітно-ракетного комплексу «Бук», яка була доставлена з Росії на територію, що контролювалася сепаратистами на сході України. Ракета була випущена з району, де велися бойові дії. Загинули всі пасажери та екіпаж, 298 осіб.

21 липня було звільнене селище Піски у безпосередній близькості до Донецька; звільнені селище Ювілейне, місто Попасна Луганської області, міста Соледар і Дзержинськ Донецької області.

У липні - серпні 2014 року українські війська проводили бойові операції в районі міста Макіївка, що знаходиться поблизу Донецька [62, с. 184]. З 27 липня по 2 серпень 2014 року військові зіткнення між українськими силами та сепаратистами відбувалися поблизу міста Шахтарськ на Донеччині. Це була стратегічно важлива територія через розташування нафтових і газових родовищ.

У серпні українські війська проводили операцію з ліквідації збройних формувань, що контролювали окремі райони у Донецькій області. Це включало наступи, облоги, бої та контрнаступальні дії [22, с. 15].

Допомога сепаратистам з боку Росії не була давала перевагу росіянам, тому Москва ризикнула прямою військовою інтервенцією на Донбасі з метою запобігти відновленню контролю України над міськими агломераціями, де владу захопили проросійські терористичні формування «ДНР» і «ЛНР». У результаті несподіваного наступу російських підрозділів і через низку стратегічних

помилок українські військові формування потрапили в складну ситуацію від 24 серпня 2014 р. [45,с.192].

Російські військові зупинилися на околицях Маріуполя, при цьому українські регулярні частини почали відступати, залишившись під захистом легкоозброєних добровольчих підрозділів. Особливо важка ситуація була в районі Іловайська (Донецька область), бої за який тривали з 10 серпня 2014 року [4]. Українські війська потрапили в оточення і зазнали великих втрат [3].

Слід зауважити, що як і більшовицькі війська, російська армія у 2014 р. виявила себе армією мародерів і гвалтівників. Пограбовані будинки і квартири, тортури над цивільним населенням і військовими полоненими – злочини російської армії, які перегукуються із більшовицькими часів 1917-1918 рр.

Протягом періоду з травня до вересня 2014 року на сході України спостерігалася складна, але керована ситуація. У рамках антитерористичної операції (АТО) було здійснено понад 40 операцій, що призвело до звільнення більш ніж двох третин окупованих територій та понад 100 населених пунктів у Донецькій та Луганській області [18, с.30].

Українська армія продемонструвала свою здатність до визволення Донбасу від бойовиків, однак виявилось, що вона не була належним чином підготовлена до повномасштабних бойових операцій проти регулярних військ Росії [28] на той момент.

Період 2014 року став надзвичайно випробувальним для української держави. Військовослужбовці Збройних Сил України, інших військових формувань та добровольчі батальйони виявили надзвичайну мужність та героїзм у збереженні державного суверенітету та територіальної цілісності України [18, с.39].

Військові операції більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та російське вторгнення у 2014 р. включали подібні тактики та стратегії з обох сторін. У більшовицько-українській війні радянська армія використовувала стратегію прихованої війни, намагаючись продемонструвати власне невтручання

у воєнні дії, видаючи події за громадянську війну. Росіяни із безпосереднім введенням регулярних військ уникали відкритого прямого зіткнення.

На тлі зростання активності окупаційних терористичних сил Росії, ситуація в Донецькій та Луганській стала серйозною проблемою. «Ворог застосовував тактику партизанської війни, вчиняючи атаки на блокпости та на табори сил АТО» [39, с. 34]. Ці атаки спричинили значні втрати та вимагали від українських силових підрозділів великі сили для відновлення контролю над територіями. «Тактика партизанських дій призвела до загострення конфлікту та посилення напруги, ставлячи перед Україною складні завдання у боротьбі з терористичною загрозою», стверджує дослідниця Баровська А. [39, с. 35].

Напрямами здійснення воєнно-політичних стратегій сучасної Росії щодо України є «гібридна війна», що містить в собі аспекти інформаційної війни, а також економічної, військової агресії, інтервенції, елементи тероризму, поєднання партизанської, громадянської війни та диверсії», як вважає Баровська А. [39, с. 35]. Було застосовано тактику розвідувальних груп, що проводили заходи щодо дестабілізації на території України, особливо на Сході та Півдні [27, с.48].

Як і перша більшовицько-українська війна, що розгорнулася в період революційних подій, виявила всі ознаки гібридної війни. Петроградський Раднарком офіційно заперечив участь радянської Росії в цьому конфлікті, натомість прокладаючи шлях діям від імені радянського Народного секретаріату, а зброя та військове спорядження постачалися через нелегальні канали. Військові дії проти Української Народної Республіки проводилися масштабною інформаційною війною, спрямованою на посилення зневіри та розчарування серед українського населення політикою УЦР [7].

Урядові представники Російської Федерації офіційно відрікалися від будь-якої причетності своїх військовослужбовців до бойових дій на території сучасної України. Докази, які свідчили про участь російських військових у війні проти України, офіційні посадовці заперечували ці факти та намагалися відмовитися від будь-якої відповідальності за військові дії на українській території [28].

Українське керівництво, як ішлося, було психологічно невідготовлене до випробувань, не виявляючи, що «братерська російська допомога» може стати ворогом України. Більшовики проявили суттєву хитрість та цинізм, поза нормами права, закону та моралі в ході військових дій. Таким чином, молода Українська Республіка зіткнулася з серйозним викликом – відбитком зовнішньої агресії, що загрожувало їй втратою незалежності та територіальної цілісності. [40, с.647].

Такий же розвиток подій можна простежити в 2014 році, коли сучасна російська влада стверджувала про гостру потребу «братської» допомоги населенню східних областей України, керувалась, звісно, подвійними стандартами та підтасовуванням фактів [27, с.49].

Понад 90% фінансування терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» забезпечуються коштами Російської Федерації. Наслідком цього фінансування стало руйнування промислового потенціалу регіону, оскільки багато обладнання із заводів та ін. було демонтовано та вивезено до Росії. Інші менш цінні об'єкти, такі як шахти, склади, невеликі виробництва тощо, були продані як вторинний ресурс [31, с.59].

На основі документальних джерел і свідчень встановлено, що перша більшовицька окупація Києва супроводжена масовим грабежем та руйнуванням майна. Злочинними діями було захоплено майже всі цінності, включаючи меблі, картини, хліб, одяг і гроші. Релігійні святині, зокрема з Софійського собору та Феофанівського монастиря, також не залишилися у безпеці. Більшовики вчинили акти мінування мостів і артилерійських складів. Окупація тривала з 8 лютого (26 січня за старим стилем) до 1 березня (16 лютого), і за цей період була значна кількість поранених і загиблих [56, с.651].

Дії сучасних російських військових також характеризуються жорстокістю та садизмом, що включає в себе різноманітні злочини та насильство відносно мирного населення та військовополонених [18, с.23]

У політичній верхівці Російської Федерації поширювалися думки про Україну як штучно створену та несамостійну державу, тож можна відмітити

використання цієї концепції як підґрунтя для виправдання анексії Криму та окупації окремих територій Луганської та Донецької областей. Цей аргумент слугує інструментом у формуванні зовнішньої політики. Негативне ставлення до суверенітету та легітимності України відображається в діях та позиціях Російської Федерації на міжнародній арені, створюючи складну ситуацію для подальшого розвитку відносин між цими двома країнами [60, с. 259]

Варто пригадати й такий факт, що у листопаді-початку грудня більшовики Донецько-Криворізького району отримали найбільшу кількість зброї з Росії, включаючи понад 20 тисяч гвинтівок, 1,5 тисячі револьверів, 40 кулеметів і 12 мільйонів патронів. Російська Федерація на сучасному етапі протистояння використовує досвід постачання зброєю терористичних угруповань у східних регіонах України [27, с.49].

Співвідношенням прихильності жителів Донбасу та загального слабкого стану оборонних структур в Україні було обумовлене вторгнення Росії. Українські оборонні відомства були під впливом російських інформаторів та проросійських керівників, водночас українська армія зіштовхувалась із фінансовими труднощами. Це призвело до нестачі зброї, обладнання та палива для техніки. Кремль успішно скористався політичною кризою в Україні після втечі президента В. Януковича [45,с.193].

Початок першої більшовицько-української війни та події весни 2014 року виявили непередбачувані проблеми щодо обороноздатності Української Народної Республіки та сучасної України. Відсутність належно підготовлених військових сил для її захисту та протидії агресору. Різні погляди і думки політиків, зокрема Володимира Винниченка та його соціалістичних соратників, щодо потреби в регулярній армії. Тільки 16 січня 1918 року Мала Рада прийняла «Закон про створення народного війська» [7].

Можна також провести аналогію між маріонетковою УНР, проголошеною в Харкові, та «народними республіками» (ЛНР, ДНР) на окупованих територіях Луганської та Донецької областей у 2014 році: обидва типи утворень не розглядалися російським центром як суб'єкт дійсної політичної влади [31, с.152].

Внаслідок російсько-української війни кін. 1917 р. – поч. 1918 рр. було також утворено маріонеткові республіки: Донецько-Криворізька республіка, Одеська радянська республіка, Радянська республіка Тавриди, Миколаївська повітова соціалістична трудова комуна. 27-31 січня 1918 р. була проголошена Донецько-Криворізька республіка, на її території діяли декрети петроградського уряду [28, с.30] .

Як і 2014 року, у 1917 р. головним чином, у збереженні територіальної цілісності України відіграли роль добровольчі формування [7]. Було сформовано Гайдамацький кіш Слобідської України, що складався з двох куренів і нараховував 300 солдатів [12]. Саме цей підрозділ у січні 1918 р. дозволив Центральній Раді придушити повстання робітників на заводі «Арсенал» і, таким чином, продовжити її політичне життя. У листопаді 1917 р. було остаточно сформовано також найбільш боєздатний підрозділ армії УНР - Курінь Січових стрільців, сформований з військовополонених українців-галичан. Подолавши початковий період революційної анархії, Українські Січові Стрільці, очолювані старшинами Є.Коновальцем, перетворилися на першорядну бойову одиницю, що захищала Центральну Раду [23, с.78].

Після вторгнення Росії в 2014 році також було сформовано добровольчі батальйони, зокрема: «Айдар», «Азов», «Правий сектор», «Донбас», «Миротворець», «Крук» та багато інших [43, с.48-49]. Спочатку добровольчі батальйони територіальної оборони були створені для надання підтримки Збройним Силам України. Однак події влітку 2014 року на Сході країни показали їх здатність виконувати штурмові операції незважаючи на відсутність необхідної амуніції та підготовки. Тому їх залучили до інших операцій, наприклад: Добровольчий Формування Міністерства Внутрішніх Справ (ДФ МВС) брали участь у штурмі та очищенні Ілловайська; "Азов" (командир Білецький А.) визволяв місто Маріуполь від окупантів; група добровольців від "Правого сектору" вела бойові дії з ворогом біля населеного пункту Білбасівка та інші. Українські добровольчі батальйони здобули багато бойових перемог протягом 2014-2015 років. Найбільших успіхів добровольчі формування досягали під час

співпраці з Збройними Силами України, які мали краще озброєння та висококваліфікованих фахівців у своєму керівному складі.

Отже, дослідження більшовицько-української 1917-1918 рр. та російсько-української війни 2014 р. свідчить про важливість вивчення минулого для розуміння сучасних геополітичних процесів. Обидві ці війни мають велике значення для історії України, оскільки демонструють тяглість російської агресії в історичному часі.

В обидвох війнах була спроба розколоти Україну через створення маріонеткових квазі-держав і показати «громадянську війну» в Україні. В обидвох війнах Москва використовувала своїх агентів з метою організації антиукраїнських повстань. В обидвох війнах для анексії українських територій використовувалися регулярні підрозділи російської армії. Російська армія 2014 року пряма спадкоємиця радянської армії, для якої мародерство, вбивство цивільного населення, тортури були нормою.

Спільним для воєн була неготовність української влади організувати належний спротив. Допомогу українським збройними силами надавали добровольчі батальйони і волонтери.

РОЗДІЛ 3

НАСЛІДКИ БІЛЬШОВИЦЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1917-1918 РР. Й РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ У 2014 Р. ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Унаслідок складної зовнішньополітичної ситуації Центральна Рада після втрати власної боєздатної армії змушена була шукати підтримку в міжнародних інституціях для протидії агресії з боку більшовицької Росії [16, с. 211].

В умовах розвалу фронту, поширення більшовицького наступу на Україну, розповсюдження т.зв. «анархії», тобто втрати контролю над великими районами країни, відсутності власних збройних сил вожді українського революційного соціалістичного державотворення підняли на щит гасло «самостійності» як єдиного засобу, який, на їх думку, дозволив би одним махом розв'язати фундаментальні військові, політичні, економічні та юридичні проблеми, які постали перед ними в останні дні грудня 1917 р.[63, с.80].

Центральна Рада (ЦР) Української Народної Республіки (УНР) поставила перед собою три ключові завдання: мобілізувати та організувати український народ для протидії агресору, формально відокремити від більшовицького режиму та створити передумови для самостійних переговорів з Німеччиною та її союзниками [40].

Розпочаті переговори у Брест-Литовську з ініціативи РНК 1 грудня 1917 р. З 12 грудня у переговорах взяла участь делегація УНР, яку очолив В. Голубович [64, с.54].

Уже 24 грудня Генеральний Секретаріат звернувся до воюючих і нейтральних держав нотою, в якій було відображено ставлення УНР до переговорів, що відбувалися в Брест-Литовську. Центральні держави та уряд Радянської Росії визнали Україну як суб'єкта міжнародних відносин. 22 січня 1918 року Центральна Рада оголосила Четвертий Універсал [35, с. 260]. У зв'язку з політикою більшовиків, багато суттєвих питань в ході переговорів, пов'язаних з національно-державним будівництвом в Україні, під їх тиском не мали можливостей для практичної реалізації та «права на життя» [40].

Слід зазначити, що саме військова агресія Раднаркому проти УНР зупинила пошуки компромісу між більшовицьким урядом та Центральною Радою. Це спонукало УНР активно діяти на міжнародній арені та встановлювати контакти з Центральними державами [16, с. 211].

Після укладання Брестського договору уряд Української Народної Республіки (УНР) звернувся до німецького уряду з проханням про військову підтримку, яка була надана. Тому, коли згідно з умовами Брестського договору австро-німецькі війська 18 лютого вступили на територію України, вони не стикалися зі значним опором. Центральна Рада та уряд В. Голубовича повернулись до столиці [16, с. 260].

Незабаром після контрнаступу союзницьких військ, більшовицький уряд України мав залишити свою столицю і переїхати спочатку до Полтави, Катеринослава, а потім до Таганрога [14, с.152]. Тоді ж Центральна Рада та уряд В. Голубовича повернулись до столиці і продовжили свою діяльність [35, с. 260].

Україна не входила до інтересів європейських держав як окремий суб'єкт міжнародної політики [63, с.75].

Частина країн, наприклад, Франція та Велика Британія фактично підтримували «білу» Росію з її концепцією «єдиної і неділимої». Австро-Угорська імперія та Німеччина бачили Україну як джерело сировини і чинник послаблення Росії [63, с.75-76].

Попри своє повернення за допомогою австро-німецьких військ, український уряд не зміг успішно керувати ситуацією в країні та забезпечити відновлення економічного та фінансового життя [14, с.152].

У контексті подій Євромайдану, анексії Криму та розгортання війни на Донбасі [28] Україна стала основною темою майже всіх провідних світових медіа. Протягом періоду з 1 березня до 5 вересня 2014 року, в онлайн-версії газети «The New York Times» регулярно опубліковані статті, присвячені подіям на сході України. У 2014 року міжнародна спільнота досить обережно відреагувала на російську агресію. Проте країни Заходу обмежилися вираженням «занепокоєння» щодо ситуації на Донбасі та введенням санкцій проти Росії, не

виконуючи своїх зобов'язань згідно з Будапештським меморандумом про гарантії безпеки України [45, с.193].

Західна Європа, реалізуючи політику умиротворення агресора, на відміну від низки країн колишнього Варшавського блоку та країн Балтики, схоже, довго не до кінця не могли збагнути суть путінської Росії. Доки у Брюсселі чи Страсбурзі, Берліні чи Парижі розмірковували, як би не дуже образити Москву, зберігши при цьому пристойне обличчя, тобто залишаючи в силі санкції, але, скажімо, не надаючи Україні оборонного озброєння, доти В.Путін і його команда нарощували воєнну міць, вдаючись до бомбардувань сирійських міст та артилерійських, танкових і ракетних обстрілів промислової та житлової інфраструктури України (Донецька та Луганська області), посилювали шовіністичну пропаганду у світі, займалися підкупом не тільки виборців, а й лідерів західних політичних партій ультраправого спрямування, втручалися у виборчі процеси різних країн, навіть США, вдаються до культурної, релігійної і паспортної експансії [35, с.2].

Міжнародна спільнота, у свою чергу, визнала дії Росії як акт агресії та однозначно підтримала територіальну цілісність України. З цією метою провідні держави ввели санкційні заходи проти Росії. Однак, незважаючи на ці дії, їх ефективність виявилася обмеженою у протидії російській агресії. Ця військова операція Росії суттєво підірвала довіру до світових сил та організацій, таких як Європейський Союз і НАТО, після чого продемонструвала нестачу ефективних механізмів протидії таким порушникам у міжнародному порядку [45, с.125].

17 квітня 2014 р. відбулися історичні міжнародні переговори в Женевському форматі, спрямовані на пошук шляхів врегулювання складної ситуації на Донбасі. Відбувалося засідання у форматі Росія-Україна-США-ЄС в Женеві, Швейцарія. На цьому засіданні було прийнято заяву, яка закликала до знищення незаконних збройних формувань, роззброєння та завершення окупації. Цей форум із представниками країн та міжнародних організацій із спільної дискусії та пошуку компромісних рішень для приведення до миру та стабілізаційних заходів на цій території [28].

Задля протидії російської агресії на Донбасі та розв'язання кризової ситуації, пов'язаної зі зростанням насильства та порушенням правопорядку з боку прокремлівських сил, починаючи з 22 квітня 2014 року, були здійснені певні зусилля на міжнародному дипломатичному рівні. На наш погляд, цих заходів було не достатньо. Практично західні уряди політикою «занепокоєння» толерували і фінансували російську агресію.

У серпні 2014 року розпочалися переговори у форматі контактної групи, включаючи представників України, Росії, ОБСЄ та самопроголошених республік ДНР і ЛНР. Ці переговори відбувалися з метою досягнення припинення вогню та врегулювання конфлікту. 5 вересня 2014 року в Мінську, Білорусь, було підписано меморандум про припинення вогню. 5 вересня 2014 року та 12 лютого 2015 року були укладені протоколи Мінська-1 і Мінська-2 відповідно.

«Мінські домовленості» були дипломатичною ініціативою, яка маскувала проведення сепаратних переговорів між представниками Росії та Європи та з метою знайти розв'язок війни, незважаючи українські інтереси. Посередництво Франції та Федеративної Республіки Німеччина, як виявилось, було лише «прикриттям» угодовською політикою Франсуа Оланда та Ангели Меркель, що навпаки посилювало загострення агресивних дій, включаючи військові та інформаційні аспекти [13, с.169]. Це також свідчить про спроби агресора залучити відомих європейських політиків та дипломатів до ролі посередників для досягнення своїх політичних та геополітичних загарбницьких цілей [55, с.440].

Укладення двох Мінських угод не забезпечило припинення військових дій Росії на Донбасі. Хоча їх підписання відповідало сучасним методам регулювання конфліктів у XXI столітті, ефективність їх реалізації була практично нульовою. Хоча санкції нанесли економіці Росії певні збитки, вони не були достатніми для припинення війни на Сході України [45,с.235].

Мінські домовленості, як засіб часткової деескалації конфлікту на Сході України, не підтвердили свою ефективність для остаточного регулювання ситуації [25].

З огляду на розвиток подій, багато експертів припустили, що війна на Донбасі може тривати довгі роки. Мирні угоди фактично слугували тимчасовою паузою для всіх сторінок, які хотіли уникнути геополітичної поразки [45,с.235].

Варто зазначити й позитивний аспект, адже міжнародне співтовариство активно підтримувало територіальну цілісність, незалежність та суверенітет Української держави. Країни Європи, США, Канада, Японія, Австралія, Туреччина та інші держави світу, а також міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація Безпеки та Співробітництва в Європі, Парламентська Асамблея Ради Європи та НАТО все-таки зробили значні зусилля для забезпечення та стабільності в регіоні [24, с.32]

Росія, хоч частково досягла успіху в боротьбі за відновлення свого впливу в пострадянському просторі, все ж таки не змогла досягти глобального тріумфу. Варто відзначити, що в цьому контексті вирішальну роль відіграють не тільки військові фактори, але й економічні рушії [45,с.125].

У 2014 році Україна виявилася невідповідною до сприйняття Росії як ворога та до повного протистояння її агресії. Збереження в українському суспільстві ментальних стереотипів «братерства», які були сформовані в рамках непереглянутого належним чином радянського історико-політичного наративу. [16, с. 106-107].

6 грудня 2014 року, під час візиту в Харківську область, Президент України Петро Порошенко повідомив, що з початку проведення АТО загинули 1252 українських військовослужбовців і майже 3000 поранено. Серед цивільних жителів – жертв близько 1000 [18, с.45].

Згідно з даними Прес-центра АТО, станом на грудень 2014 рік, Росія втратила 8000 осіб, включаючи всіх антиурядових найманців, сепаратистів і російських військових [18, с.47].

Російська агресія спричинила надзвичайно актуальну проблему вимушено переміщених осіб, яка має величезний соціальний і гуманітарний вплив. За даними офіційних статистичних джерел, в Україні зареєстровано близько 980

тисяч внутрішніх переселенців. Крім того, ще близько 600 тисяч осіб шукають притулку та захисту в інших країнах [12, с. 685].

Соціально-економічними наслідками стали: шкода національному господарству, інфраструктурі та довкіллю. Спостерігається збільшення злочинних дій на окупованих територіях [28]. Екологічною проблемою, яка буде залишатися актуальною кілька десятків років, є масове мінування великих територій [28] та ін.

У контексті російсько-української війни суспільно-політичні перспективи розвитку можна узагальнити в двох основних аспектах: геополітичному та внутрішньоукраїнському. Геополітичний вимір передбачає рішучу реакцію на порушення міжнародного права та міждержавних домовленостей, переосмислення діяльності євроатлантичного оборонного альянсу із протидії злочинним діям РФ та широкомасштабній фейковій пропаганді [61, с.179].

Внутрішньоукраїнський аспект тісно пов'язаний з посиленням ключових факторів, що повинні забезпечити розвиток України, Серед цих факторів варто виділити мілітарний аспект, державотворення та розвиток Української Самостійної Соборної Держави. Також є міжнародний фактор, який означає європейський вектор міжнародної політики тощо [61, с.179].

У контексті геополітичних викликів та конфліктних ситуацій зовнішня підтримка стає невід'ємною складовою для України [24, с.13].

Аналізуючи російсько-українську війну, можна констатувати, що вона перетинає межі простого двостороннього зіткнення і принципово впливає на світові процеси. Дослідження показують, що російсько-українська війна має глибокі причини та міжнародні наслідки, які впливають на стабільність та безпеку лише в регіонах, але й у світі в цілому [24, С.220].

Отже, дослідження наслідків більшовицько-української війни 1917-1918 рр. та російського вторгнення в 2014 р. для України та світу розкриває важливі аспекти цих війн і їх вплив на сучасну політику та міжнародні відносини. Більшовицько-українська війна 1917-1918 рр. спричинила значні людські втрати, руйнування інфраструктури та соціально-економічну нестабільність в Україні.

Російське вторгнення в Україну в 2014 р. мало серйозні наслідки як для самої України, так і для стабільності та безпеки у Європі та світі. Анексія Криму та воєнні дії на Сході України призвели до загострення геополітичних суперечок, порушення міжнародного права та міжнародного порядку.

Унаслідок складної зовнішньополітичної ситуації Центральна Рада після втрати власної боєздатної армії змушена була шукати підтримку в міжнародних інституціях для протидії агресії з боку більшовицької Росії. 1 грудня 1917 – початок переговорів у Брест-Литовську, 17 квітня 2014 р. історичні міжнародні переговори в Женевському форматі, 5 вересня 2014 року в Мінську було підписано меморандум про припинення вогню, 5 вересня 2014 року та 12 лютого 2015 року були укладені протоколи Мінськ-1 і Мінськ-2 відповідно.

На міжнародному рівні, більшовицько-українська війна 1917-1918 рр. відображала складні політичні та ідеологічні суперечки того часу, впливала на геополітичну карту Європи та визначала долю України як незалежної держави. Російське вторгнення в Україну в 2014 р. поставило під загрозу міжнародний порядок, принципи територіальної цілісності української держави.

РОЗДІЛ 4

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ 1917-1918 РР. ТА РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014 Р. У ШКОЛІ

Застосування активних методів навчання стимулює учнів до якісного опанування вивчення, розвитку творчого мислення та здатності до розв'язання конкретних проблем. Ці методи дозволяють створити сприятливу навчальну діяльність, де учні можуть виявити свою творчість та здібності, співпрацювати в команді, аналізувати і вирішувати складні завдання, розвивати критичне мислення та комунікативні навички проблем [31, с.176].

Активні методи навчання стимулюють формуванню компетентностей для успішної реалізації особистості в умовах розвитку сучасного суспільства. Використання таких методів навчання дозволяє досягти ефективних результатів і забезпечити розвиток загальних та предметних компетентностей, що передбачає компетентнісно-орієнтований підхід у навчанні [59, с. 66].

Цей підхід вимагає чіткого визначення мети курсу до конкретної теми, а також максимального уточнення завдань і спрямованості навчального процесу на досягнення цих цілей учнями. Компетентнісно-орієнтований підхід також сприяє систематичному аналізу навчальних результатів (компетентності, які змогли розвинути учні тощо), оцінці навчального процесу, результатів та досягнень учнів на уроці історії тощо [49, с. 111].

Варто розглянути й діяльнісний підхід до навчання історії на уроках середньої школи. Підхід базується на переконанні, що навчання має бути спрямоване це не тільки на передачу знань, але й на створення умов для розвитку особистості учня через активну участь у навчальній діяльності. Він сприяє формуванню учнівської самостійності, творчих здібностей, критичного мислення та ін. Передусім основою діялісного підходу є активні методи навчання, які стимулюють учнів до самостійного пошуку знань, вирішення завдань, розв'язання проблемних ситуацій [49, с. 111].

Діяльний підхід до навчання покликаний забезпечувати комплексний розвиток особистості учня, підвищувати мотивацію до навчання тощо. Це дає можливість формувати активну, самодостатню та креативну особистість, яка здатна до саморозвитку та ефективного використання набутих знань і навичок у різних сферах життя [58, с.12].

Велике значення має зорієнтованість навчального процесу на індивідуальні особливості кожної дитини, її вікові характеристики та пізнавальні можливості. Вони обумовлені ступенем сформованості історичних знань, навичок та умінь, а також загальним рівнем здібностей до навчання. Тільки шляхом індивідуального підходу до кожного учня та стимулювання його активної участі в процесі навчання можна досягти максимального результату [58, с.12].

Все це передбачає застосування особистісно-орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі через використання активних та інтерактивних методів у розвитку пізнавальної діяльності [59, с. 76]. Шляхом активного залучення учнів до навчання, вчитель історії сприяє розвитку пізнавальних здібностей, самостійності, критичного мислення та їх творчого потенціалу. Це сприяє досягненню оптимальних навчальних результатів та розвитку особистості учня [58, с.50].

Структура уроку, в основні якого є активне навчання, потребує систематизації та алгоритмізації [49, с. 111]. Для досягнення максимальної ефективності уроку рекомендовано розділити його такі етапи: організаційний, перевірка домашнього завдання, мотиваційний етап, етап актуалізації знань, вивчення нового матеріалу, систематизація знань, висновки [59, с. 155]. Вступна частина уроку передбачає актуалізацію попередніх знань, мотивацію учнів, обговорення теми, мети та очікуваних результатів. Основна частина спрямована на сприйняття нової інформації, її осмислення та аналіз. Підсумкова частина уроку включає оцінювання та рефлексію.

Така структура уроку є гнучкою та сприяє використанню активного навчання. Забезпечення такого навчального середовища допомагає розкрити потенціал кожного учня та активне залучення на уроці історії [49, с. 111].

Тут важливо зазначити, що при оцінюванні вчителем, замість орієнтації лише на оцінку кінцевих результатів, вирішальним буде застосування автентичного оцінювання, яке базується на чітких критеріях; використання формувальної оцінки для оцінювання досягнень можливостей та зусиль кожного учня, залучення учнів до самооцінювання на основі рефлексії та взаємооцінювання [49, с. 111].

У сучасній освіті є широке розмаїття активних методів навчання, які використовуються з метою підвищення ефективності навчального процесу та залучення учнів до активної пізнавальної діяльності [42, с.122]. Серед них можна виділити такі, як методика проблемного вивчення матеріалу, що сприяє стимулюванню аналітичних та проблемних навичок учнів, активізує їх самостійну роботу та пошукову діяльність. Методика розвитку критичного мислення учнів, яка спрямована на формування вмінь оцінювати, аналізувати та критично мислити. Проведення навчальних дискусій, що сприяє активному обговоренню теми, розвитку комунікативних навичок, аргументації своїх думок [42, с.122].

Застосування активних методів навчання сприяє розвитку різних аспектів навчальної діяльності [31, с. 177]. Ці методи мають наступні переваги:

- Розвиток мислення: активні методи навчання сприяють розвитку критичного та творчого мислення.
- Залучення до вирішення проблемних ситуацій: Ці методи дозволяють учням вирішувати завдання, що максимально наближені до реальних ситуацій.
- Розширення професійних знань та навичок: активні методи навчання сприяють розвитку ключових компетентностей.
- Активна участі в навчальному процесі: учень - суб'єкт навчально-виховного процесу.

- Розвиток навичок рефлексії: активні методи навчання допомагають розвивати вміння самоаналізу та ін. [31,с. 177].

До особливостей активного навчання слід віднести наступні.

Активне навчання вимагає достатньо часу для залучення учнів до навчального процесу. Їхня діяльність повинна бути тривалою, щоб досягти глибокого розуміння та осмислення навчального матеріалу.

Самостійне прийняття рішень передбачає, що учні в активному навчанні мають можливість самостійно приймати рішення та вирішувати завдання, що стимулює їхній творчий потенціал.

Активне навчання забезпечує постійний взаємозв'язок між суб'єктами освітньої діяльності. Це досягається в комунікації під час уроку та в ході зворотного зв'язку [36, с. 46].

Активні методи навчання вимагають від вчителя впровадження новаторських підходів, використання інноваційних технологій та стимулювання пізнавальної активності учнів. У порівнянні з традиційними методами або методами пасивного навчання, активне ставить вимоги перед вчителем бути більш гнучким, відкритим до експерименту та готовим до адаптації до потреб та індивідуальних особливостей суб'єктів навчальної діяльності [31, с. 177].

Критерії активного навчання: застосування активних методів навчання із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, активні методи завжди актуальні на будь-якому типі уроку; активні методи передбачають дослідження та проведення експериментів учнями загальноосвітньої школи, ігрова діяльність, технологія кооперативного навчання, можливість застосування дискусій тощо [49, с. 110].

Активні методи навчання передбачають різну класифікацію. Однією із них є поділ на: неімітаційні та імітаційні. До неімітаційних відносять: проблемні лекції, дискусії, семінари, мозковий штурм тощо. У свою чергу імітаційні поділяються на неігрові та ігрові. До ігрових належить такі методи активного навчання: поділ на ролі, ділові ігри, дослідницькі, проектувальні, ігри із

застосуванням ІКТ тощо. До неігрових – імітаційні вправи, технологія-кейсів, аналіз ситуацій тощо [36, с. 48].

До видів активності можна віднести – експеримент, досліди, конструювання та ін. [49, с. 110]. Наприклад, вивчення джерел в контексті даної тематики з історії України: документи та матеріали Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Постанови Раднаркому, документи та матеріали СРСР, джерела незалежної України, законодавчі акти, постанови президентів України, Постанови Кабінету міністрів України, укази президентів тощо. Формулювання припущень, до прикладу щодо аналогій більшовицької Росії та сучасної Російської Федерації, гіпотез – можливі причини війни більшовиків проти Української Народної Республіки, створення квазі держав, моделюють ситуації (бій пуд Крутами, «зелені чоловічки» в Криму тощо.), створюють проекти «Більшовицько-українська війна в історичній минувшині», «Пам'ять загиблим під Іловайськом», «Українські кіборги» та багато ін. з цієї тематики пропонуються учням різноманітні імітаційні ігри і т.п. [49, с. 110].

На уроках історії України важливу роль відіграє аналіз історичних джерел, насамперед документів, із застосуванням методів активного навчання [49 с. 110].

Не менш актуальним для розвитку пізнавальної активності методами активного навчання є: скласти карти історичних подій, гра «Мандрівник» (де відбувались основні події більшовицької війни в 1917-1918 рр. та російської 2014-2016 рр. та сучасних подій, в контексті наступу російських військ від 24 лютого 2022 року. Предметом дослідження в основі якого є методи активного навчання у процесі вивчення тем «Невдала спроба встановлення більшовицького уряду в 1917-1918», «Російська інтервенція 2014 р.», «Анексія Криму Росією та окупація Східних областей України» може бути складання довідок, збирання фактичного матеріалу, збір свідчень, аналіз біографічного матеріалу тощо [49, с. 110].

У сучасній освіті відведена важлива роль методам навчання, які передбачають обговорення – дискусії. Дискусії дають учням можливість висловлювати свої думки, порівнювати різні погляди, аргументувати свої думки, комунікувати в групах. Під час обговорення учні навчаються слухати і розуміти

думки інших, формулювати власні думки і аргументи, виходячи з отриманої інформації та робити висновки [59, с.188]. Дискусії в класі створюють сприятливу атмосферу для активної взаємодії між учнями та вчителем, це також дозволяє їм стати активними та учасниками навчального процесу [49, с. 110].

Можна використати дебати як форму дискусії. Ця форма активного навчання вимагає від учнів вміння ефективно працювати в групах та володіння технологіями розв'язання проблеми. У ході обговорення протилежних позицій формуються основні тези, після чого необхідно витратити значний час на підготовку та публічно обґрунтувати правильність своєї позиції. Дебати є ефективним засобом розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою думку та вміння слухати та реагувати на аргументи опонентів. Крім того, вони сприяють розвитку комунікативних навичок та вміння швидко аналізувати інформацію [59, с. 110].

Дискусії можуть бути результатами проектів учнів. Це допомагає активному навчанню, стимулює обмін думками, розвиває критичне мислення та аналітичні навички учнів. Участь у таких обговореннях полегшує формування навичок дослідницької роботи [49, с. 110].

Дискусії на історичні теми можуть мати різні форми проведення [59, с. 110]. По-перше, це можуть бути структуровані чи регламентовані дискусії, де обговорення відбувається відповідно до певних правил і формальних процедур. По-друге, можуть бути використані елементи ігрового моделювання, коли учні втілюють ролі історичних персонажів та ведуть обговорення з їхнього імітаційного погляду. По-третє, дискусії можуть бути активно організовані в формі проектних занять, де учні досліджують тему, збирають та аналізують інформацію та презентують свої висновки та думки. При плануванні дискусійного заняття вчитель повинен чітко скласти план організації дискусії, етапи, мету та тему [42, с.122].

Щодо тематики російсько-української війни 2014 року та більшовицько-української війни 1917-1918 років можна провести дискусії для учнів 10-11-х класів з історії України на наступні теми: «Причини та фактори, що спричинили

військові дії 1917-1918 р. та 2014 р.», «Аналіз впливу зовнішніх сил на розвиток війни та їх вплив на подальшу геополітичну ситуацію», «Військові стратегії та тактики війни Росії проти України 2014 р.», «Війна в медіапросторі» «Порівняння методів пропаганди та дезінформації Раднаркому та сучасного уряду РФ». Цікавим, на наш погляд, є диспут на тему «Уроки минулого для майбутнього» тощо.

Кооперативні методи навчання за своєю суттю є методом активного навчання. Вони передбачають співпрацю учнів у парах та малих групах [59, с.210], відрізняються хорошим підходом до організації навчального процесу. Учні активно співпрацюють, розподіляють ролі та вибирають різноманітні обов'язки, одночасно надаючи підтримку одному та навчаючись разом. Разом учні працюють над вирішенням проблем, несучи спільну відповідальність за досягнення успіху. Крім того, такий спосіб навчання є стимулом до активізації соціальної компетентності, розвитку емпатії та емоційного інтелекту учнів [49, с. 111].

Учні можуть бути розділені на невеликі групи із завданням знайти інформацію про конкретний етап або подію війни (Російсько-українська війна 2014р.) Кожна група проводить дослідження, збирає факти, аналізує джерела та розробляє отримані результати. Після цього групи обмінюються своїми висновками та презентаціями. Цей метод допомагає активному залученню учнів до дослідження теми, розвиває навички колективної роботи [49, с. 111].

Дискусія може включати аналіз причин конфлікту, ролей інтервентів та зовнішніх факторів, а також ставлення населення України до більшовицької влади, роль провідних діячів, хід військових дій тощо. Команди готуються до дебатів, аргументуючи свою позицію на основі джерел та історичних фактів. Під час дебатів учні обмінюються своїми, висловлюють аргументи, спираючись на досліджені факти [59, с. 209-210].

Як вже зазначалось, до активних методів навчання відносяться й рольові ігри. Рольова гра є засобом, який спонукає учнів до осмислення дій особи чи ситуації, яку відтворює. Цей метод дозволяє учням вільніше виражати свої

думки, відчувати себе активними учасниками навчального процесу та розвивати навички співпраці та комунікації [55, с.60].

Рольова гра «Переговори між сторонами конфлікту»: учні можуть змінити роль представників російської та української сторін конфлікту. Вони повинні представляти аргументи своєї сторони, обговорювати питання безпеки, територіального розподілу чи політичних умов. Мета гри – досягнення домовленостей та вироблення компромісу.

Рольова гра «Судова сесія по воєнним злочинам». Учні приймають ролі суддів, прокурорів, адвокатів та свідків у вигаданому процесі. Вони мають надати докази, також учні аргументують свою позицію на основі правових норм по темах «Російські військові злочини», «Злочини більшовиків».

Ігри-вправи відносяться до методів активного навчання, які включають кросворди, ребуси, вікторини та інші. Використання цих методів сприяє активізації уваги учнів на уроці, закріпленню знань, перевірці їх якості та розвитку навичок [55, с.60]. До прикладу, учням можна запропонувати кросворд «Головні події більшовицько-української війни в 1917-1918 рр.», ребус «Міжнародні санкції проти РФ»,

На наш погляд, доречними буде ряд вправ та ігор: гра-вправа «Спіймай правильну відповідь» («Факти події першої більшовицької війни проти України»), «Розгадай ребус миротворця: Війна та мир» («Мінські домовленості»), «Кросворд на передовій: Завдання для експертів» («Битви російсько-української війни»), «Загадкова війна: Історія у ребусах» («Окупація Криму»), «Хроніки переворотів: Розгадай історичні головоломки» («Встановлення радянської влади в Україні»).

Наступними типами уроків, що передбачає активізацію пізнавальних здібностей учнів на уроці історії України 10-11 класу є наступні: урок-конференція: «Геополітична битва: Російсько-українська війна 2014 року», «Політичні наративи: Розбір подій російсько-української війни», «Масштаби конфлікту: Геополітичний контекст війни».

Урок-семінар: «Дискусія про наслідки: Більшовицько-українська війна 1917-1918 років», «Ідеологічні протиріччя: роль і вплив більшовицької революції на Україну».

Урок-гра: «Битва за територію: Симуляція російсько-української війни 2014 року», «Перетин фронту: Рольова гра», «Стратегічне рішення: вирішення конфлікту через настільну гру» Урок-подорож: «Історичні сліди: Відкриття місць пам'яті російсько-української війни 2014 року», «Ключові моменти: подорож у минулу більшовицько-українську війну», «На шляху війська: Вивчення топографії та військової тактики». Інтегрований урок: «Мистецтво війни», «Економіка воєнного часу: аналіз економічних процесів під час російсько-української війни 2014 р.»

Отже, на основі використання активних методів навчання, що сприяють формуванню компетентностей для успішної реалізації особистості, можна вивчати більшовицько-українську (1917-1918 рр.) та російсько-українську (з 2014 р.) війни на уроках історії.

Підходи до навчання історії, такі як компетентнісний, особистісно-орієнтований та діяльнісний із застосуванням активних методів допоможуть освоїти ці складні теми в історії України. Одним із підходів є діяльнісний, що спрямований на активну участь учнів. Використання цього підходу сприяє розвитку учнівської самостійності, творчих здібностей, критичного мислення та інших когнітивних навичок.

Активні методи, такі як скласти карти історичних подій, гра «Мандрівник», «Віднайти втрачене», допомагають освоїти різні історичні події цих періодів, зокрема: більшовицько-українська війна (повстання на заводі Арсенал, спогади очевидців більшовицько-української війни, бій під Крутами і т.д.), російсько-українська війна з 2014 року (Ілловайський котел, бої за Донецький та Луганський аеропорт, анексія Криму та ін.).

Не менш важливі є й такі активні методи сучасного навчання: дискусії та дебати як форма дискусії, семінари, ігри-вправи, кооперативні методи навчання,

рольові ігри тощо, досліди, що загалом можна назвати імітаційними та неімітаційними активними методами.

Для активізації пізнавальних здібностей учнів старших класів при вивченні цих історичних тем доцільними будуть такі види уроків як: урок-конференція, урок-гра, урок-подорож, інтегрований урок.

Активні методи навчання грають важливу роль у підвищенні ефективності навчання та розвитку критичного мислення учнів. Використання активних методів навчання на прикладі вивчення історичних подій, таких як більшовицько-українська 1917-1918 рр. та російсько-українська війна 2014 р., може мати безліч переваг в ефективному навчально-виховному процесі.

ВИСНОВКИ

Російська агресія проти України з 2014 році має причинно-наслідковий зв'язок з історичними подіями та явищами, що відбувалися протягом всього існування російського імперіалізму. Сучасна політика Росії, зокрема політика путінського режиму відображає ідеї реваншизму, що простежується від військових дій більшовиків з Україною в 1917 році до 2014 року. Актуальність цієї теми полягає у розгляді еволюції воєнно-політичних стратегій Росії щодо України та її впливу на історичну науку, наслідків цих історичних подій, а також в аналізі політики Української держави, що мала на меті збереження національної самостійності і цілісності.

Відповідно до сформованої мети бакалаврської роботи, яка передбачала здійснення порівняльного аналізу більшовицько-української війни 1917-1918 років та російсько-української війни 2014 року для розкриття схожостей та розбіжностей між ними, було проаналізовано причини та передумови більшовицько-української війни 1917-1918 років та російсько-української війни 2014 року. Зокрема військові дії більшовицької та сучасної Росії тоді проти УНР, а зараз - проти Української держави, мають глибокі корені економічних, соціальних та політичних факторів. Ці причини привели до спалаху більшовицько-української війни у 1917-1918 роках, а також до сучасного російсько-української війни, що розпочалася в 2014 році.

Більшовицький режим, що був встановлений 25 жовтня 1917 р. не визнавав Україну як окрему державу. Політика Російської Федерації так само спрямована на невизнання незалежності сучасної української держави. Початок воєн був також пов'язаний з геополітичними інтересами радянської Росії та Російської Федерації. Україна виступає як важлива територія з економічним та військовим потенціалом, що мала стратегічне значення для Росії як в 1917-1918 рр., так і в 2014 р.

Україна розглядалася і розглядається Росією як багатий регіон з розгалуженою промисловістю та аграрними ресурсами. Контроль над Україною дає Росії великий вплив на регіон та доступ до ресурсів.

Імперські прагнення більшовицької Росії та сучасної – нічим не відрізняються крізь століття: пропагандистські методи з метою дискредитації української влади, поширення «руського мира» на весь слов'янський простір шляхом насильницького втручання та збройної агресії, ігноруючи права української нації та міжнародне право.

Усі ці причини взаємодіють та переплітаються одна з одною, створюючи складну та напружену ситуацію між Росією та Україною.

Дослідження подій, що відбулися в період більшовицько-української війни 1917-1918 років та російсько-українського конфлікту 2014 року, підкреслюють важливість аналізу минулого для розуміння сучасних геополітичних процесів. Обидва конфлікти мають вирішальне значення для історії України, оскільки вони свідчать про постійну загрозу російської агресії протягом історичного періоду. Також автором цього дослідження знайдено подібність дій Російської Федерації та тодішньої більшовицької Росії проти України. В обох війнах ставилося завдання розділити Україну шляхом створення підконтрольних квазі-держав і спровокувати "громадянську війну" на її території. Кремлем було використано агентів з метою провокування до антиукраїнських повстань в обох конфліктах. Надання фінансової підтримки сепаратистам, постачання зброї, а також фінансування пропагандистських заходів з метою впливу на громадську думку, втручання у внутрішню політику України, подвійні стандарти на геополітичному рівні, таємна підготовка до військових дій, обґрунтування вторгнення на територію України ідеологією - це методи, що були застосовані Росією в 1917-1918 рр. та з 2014 р.

У процесі анексії українських територій саме регулярні військові підрозділи Росії брали активну участь як у 1917-1918 роках, так і в 2014 році. Для російських армій різних періодів було характерним мародерство, вбивства мирного населення та тортури.

Спільною рисою обох конфліктів була неготовність української влади забезпечити ефективний опір. Допомогу українським збройним силам надавали добровольчі батальйони та волонтери, які долучалися до боротьби.

Проаналізовано наслідки цих історичних подій, що полягали в наступному: Україна активно діяла на міжнародній арені з метою збереження своєї державності та отримання підтримки від інших країн. Спроби зберегти контроль над територіями стали викликом для України, адже в результаті вона стикалася з втратою значних ресурсів та економічною нестабільністю. Боротьба на геополітичному рівні також ускладнила становище Української держави, ставши причиною додаткових викликів та напруженості. Важливо зауважити, що це негативно впливає на світову безпеку та ставить під загрозу ефективність сучасних механізмів регулювання конфліктів та військових дій. Розуміння причин, наслідків і динаміки цих подій стає важливим для розробки стратегій міжнародної безпеки та стабільності.

Також актуалізовано використання матеріалів тем українсько-більшовицької війни 1917-1918 рр. та вторгнення Росії на територію України в 2014 році на уроках історії із застосуванням активних методів навчання.

Використовуючи комплекс активних методів навчання, що спрямовані на формування компетентностей для успішної реалізації особистості, можна вивчати ці історичні події. Розглядаючи підходи до навчання історії, такі як компетентнісно-орієнтований, особистісно-орієнтований та діяльнісний, із застосуванням цих методів, стає можливим освоєння цих складних тем в історії України. До прикладу, ефективним є діяльнісний підхід, що спрямований на активну участь у навчальному процесі, що включає аналіз причин, наслідків та динаміки, критичне мислення, дослідницькі завдання та спільну роботу над проектами, що сприяють глибокому розумінню історичних подій та стимулюють розвиток особистості учня. До методів активного навчання можна віднести дискусії та дебати як форма дискусії, семінари, кросворди, ребуси, вікторини,

гри-вправи, кооперативні методи навчання, рольові ігри тощо, дослідні, технологія-кейсів та аналіз ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи і матеріали

1. «Щосекунди було небезпечно»: спогади розвідниці Лілії Кравченко про бої за Донецький аеропорт. URL: <https://suspilne.media/96570-sosekundi-bulo-nebezpecno-spogadi-rozvidnici-lilii-kravcenko-pro-boi-za-doneckij-aeroport/> (Дата звернення: 08.03.2023).
2. 28 лютого 2014 р. Засідання РНБО України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації URL: [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php) (Дата звернення: 10.03.2023).
3. 5 серпня 2014 р. Бойовий наказ про штурм Іловайська 40-му батальйону територіальної оборони «Кривбас» від командування АТО (сектор Б, генерал-лейтенант В.Хомчак, командуючий АТО генерал-полковник В.Муженко)
4. Бої за Іловайськ: спогади тих, які вижили. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ilovajsk-spohady/30136220.html> (Дата звернення: 05.03.2023).
5. Директива В.Антонова-Овсєнко командирів загону московських червоногвардійців П.Єгорову про формування зведеного загону й захоплення станцій Лозова, Синельниково та міста Слов'янська Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Звіти департаментів державної варти та політичної інформації. Упорядкував Валентин Кавунник. Київ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2018. 612 с.
6. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов. URL: <http://www.kremlin.ru/news/20605> (Дата звернення: 01.03.2023).
7. Збройний опір УНР проти російської агресії. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/zbroynyy-opir-unr-proty-rosiyskoyi-agresiyi> (Дата звернення: 05.03.2023).

8. Мирна угода між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, з однієї та Українською Народньою Республікою, з іншої сторони (Берестейський договір) 9 лютого (27 січня за ст. ст.) 1918 р.
9. Указ Президента України №405/2014 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»
10. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1997. 424 с. URL: <https://tsdavo.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/ucr-1.pdf> (Дата звернення: 11.03.2023).
11. Як виглядало пекло. «Іловайський котел» у спогадах бійців Новинярня. 2016. URL: <https://novynarnia.com/2016/08/29/yak-viglyadalo-peklo-ilovayskiy-kotel-u-spogadah-biytsiv/> (Дата звернення: 05.03.2023).

Монографії та статті

12. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави. К., 2016.
13. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л.Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К. 2016. 586с. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2016doc.agresiya-rosii.pdf> (Дата звернення: 17.03.2023).
14. Бабенко Л. Діяльнісний підхід на уроках історії. Білики, 2023. 25 с.
15. Барановська Н. М. Взаємовідносини УНР і більшовицького раднаркому у контексті загарбницької політики Росії стосовно України після проголошення Третього Універсалу Центральної Ради / Н. М. Барановська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Держава та армія. Львів, 2013. № 752. С. 206–212.

16. Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі. Політична культура та ідеологія. Політичні дослідження. №2 .2021. С.97-110.
17. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [під заг. ред. І. Руснака). Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с.
18. Бойко О. Д. Бій під Крутами: факти проти легенди. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. : зб. наук. ст. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2008. Вип. 3. С. 18–30.
19. Бойко О.Д. «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до українського ради». Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во Наукова думка», 2009. 790 с.
20. Бойко, О. Проблема визначення кордонів України в період Центральної Ради (1917-1918 рр.).Український історичний журнал. 2008. № 1. С.31-45.
21. Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український Тиждень. 2014. № 42. С. 28-42.
22. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. «Національна безпека та оборона», 2019, № 1-2. С. 12-17.
23. Військова політика Українськ-ої Центральної Ради: очима її сучасників / В.А. Пархоменко // *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. № XII-XIII. С. 74-79.
24. Гай-Нижник П. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2018. 435 с.
25. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за

сучасних геополітичних умов / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Українознавство, 2016. № 4.

26. Гай-Нижник П.П. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину // *Гілея*, 2017. Вип.118 (№3). С.110–125.

27. Галатир В. В. Передумови війни радянської Росії з Українською Народною Республікою в 1917 р.: історичні паралелі із сучасністю. *Хмельницькі краєзнавчі студії* : наук.-краєзнав. зб. / НАН України, Ін-т історії України, Центр дослідж. історії Поділля. Хмельницький, 2014. Вип. 1. С. 45–53.

28. Галицька-Дідух Т. В. Маріонеткові радянські республіки у політиці більшовицького уряду Росії періоду Української національно-демократичної революції (1917-1921 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 150(1). 1С. 27-36.

29. Головка В.В. Збройна агресія Російської Федерації проти України.

30. Гоцуляк В. Сучасня інтерпритації історіографії української революції 1917–1921 рр. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/larusalus,+%D0%93%D0%BE%D1%86%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BA.pdf>_(Дата звернення: 17ф.03.2023).

31. Донбас в огні: путівник зоною конфлікту / ред. А. Майорова, авт. колектив: М. Балабан, О. Волянчук, К. Добровольська, Б. Балабан, М. Майоров. Львів: Прометей, 2017. 98 с.

32. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник педагогічної майстерності*. 2014. Вип.№14. С. 74-76.

33. Єфіменко Г. Що спільне і чим засадниче відрізняються Донецько-Криворізька республіка (ДКР) в 1918 р. та окуповані в 2014 р. Росією окремі регіони Луганської та Донецької областей (ОРДЛО). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.

34. Житарюк М. «Гарячі точки» у ЗМІ та засобах масової інформації, пропаганди і маніпуляції. Особливості російсько-української війни 2014 р. Вісн. Львів. ун-ту. *Серія : Журналістика*. 2015. Вип. 40. С. 208–214.
35. Житарюк М. Росія VS Захід: «паспортизація» Європи як спосіб ведення цивілізаційної гібридної війни. Вісник Львівського університету. *Серія Журналістика*. 2018. Випуск 43. С. 1-8.
36. Залізник Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 2016 р.) / Упор. П. Гай-Нижник. К.: «МП Леся», 2016. 352 с.
37. Залізник Леонід Історичні корені імперської політики Росії проти України. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.
38. І.М. Томюк, В.А. Кутовой Причини поразки армії УНР у війні з російсько-більшовицькими військами 1917–1918 рр. Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка». с. 256 -261.
39. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналітична доповідь / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с.
40. Клименко В., Ачкасова В., Іваненко Л. Активні методи навчання як складова інновації у викладанні географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, №29, 2019. С. 43-54.
41. Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917–1918 рр. / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Т. 1. К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. 608 с.

42. Кондратенко О. Криза східного вектора зовнішньої політики України. *Проблеми світового політичного розвитку*. № 1 (3) 2022. С. 138-163.
43. Кравченко М.С. Підходи до класифікації українських добровольчих формувань, що брали участь у бойових діях на Сході України у 2014-2015 роках. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. *Серія: Історичні науки*. Том 32 (71) № 4 2021. С. 47-52.
44. Кудлай О. Якими були передумови та початок агресії більшовицької Росії проти Української Народної Республіки наприкінці 1917 р. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. лщ Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.
45. Лупандін О. Як вирішувалось питання встановлення кордонів у контексті українсько-російських мирних переговорів 1918 р. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.
46. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. № 3, 2022, С. 120-130.
47. Муравський О. Чому доктрина «русского мира» стала однією з першопричин Російсько-української війни? Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.
48. Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А.Смолій (голова), Г.В.Боряк, В.Ф. Верстюк, С.В.Кульчицький, В.М.Литвин, Р.Я.Пиріг, О.П.Реєнт, О.С.Рубльов, В.Ф.Солдатенко, Ю.І.Терещенко. НАН України. Інститут історії України. К.: НВП "Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2011. Кн. 1. 390 с.
49. Офіцинський Ю. Сучасна 4(за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.

50. П. Гай-Нижник. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. ФК.: МП «Леся», 2016. С. 133–167
51. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 2 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 803-1526 с.
52. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.
53. Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. с. 106-115.
54. Пузан Ю. Застосування ігрових технологій на уроках у новій українській школі. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОΣ». Мистецтво наукової думки»* №6, 2019. С. 57-61.
55. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
56. Скальський В. Чому бій під Крутами став символом протидії українців російській агресії? Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.
57. Скальський В. Як поводитись російські більшовицькі війська в Україні у лютому 1918 р.? Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.; іл.

58. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918 рр.). К.: Л. 1996. 371 с.
59. Турчак В. Російсько-українські міждержавні відносини напередодні війни 2014 Р.Ф. URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/260880> (Дата звернення: 16.03.2023).
60. Фігурний Ю. Мілітарна й інформаційна агресія Російської Федерації проти України й українців та її сучасні суспільні наслідки. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2018. 435 с.
61. Фігурний Юрій Концепт «Русского міра» – важливий чинник гібридної війни супроти України. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.
62. Як Україна втрачала Донбас. Казанський Д., Воротинцева М. Київ. Книжкове видавництво Чорна гора, 2020. 336 с.
63. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки : монографія. Київ : Дух і літера, 2003. 767 с.

Підручники та посібники

64. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття: Підручн. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костира. К.: МАУП, 2006. 696 с.
65. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.
66. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розвиток воєнних дій під час першої більшовицько-української війни 1917-1918 рр.

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh10/262.html#&gid=maps&pid=1>

Київські гімназисти

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh10/262.html#&gid=pics&pid=10>

Парад українських військ у Києві. 1918 р.

Джерело: <https://геомап.com.ua/uk-uh10/262.html#&gid=pics&pid=11>

Київський завод «Арсенал». 1918 р.

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh10/262.html#&gid=pics&pid=3>

Карта військових дій станом на 20 серпня 2014 р.

Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/26969959.html>

Додаток Є

Військовий без знаків розрізнення біля української військової частини в
Перевальному, 9 березня

Джерело: <http://surl.li/ianqu>

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок 29

Дата 20.04.2022 10 клас

Тема: **Війна радянської Росії з УНР. Проголошення незалежності УНР.**

Мета:

навчальна:

- проаналізувати внутрішнє становище України; / *інформаційна*
- охарактеризувати основні зміни, що відбувались під час утворення УНР; / *інформаційна*
- ознайомити учнів з подіями 1917-1918 рр.; / *інформаційна*
- ознайомити учнів з тим як функціонувала УНР; / *інформаційна*
- охарактеризувати особливості більшовицько-української війни; / *інформаційна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей, вправи «Коло ідей», вікторини); / *логічна*
- розвивати вміння аналізувати історичні джерела; / *інформаційно-просторова*
- розвивати хронологічну компетентність; / *хронологічна*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (на прикладі В. Винниченка, С. Петлюри, М. Грушевського і т.д.); / *аксіологічна*

виховна:

- викликати почуття відповідальності за збереження в історії тих хто страждав від більшовицької окупації; / *громадянська*
- виховувати почуття національної самосвідомості; / *громадянська*
- формувати навички роботи з ілюстраціями / *інформаційно-аксіологічна*
- формувати критичне мислення (на основі аналізу тексту); / *логічна*
- виховувати вміння працювати в колективі («Коло ідей») / *логічна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Коло ідей», «Мікрофон»); / *мовленнєва*

Тип уроку: комбінований урок з елементами рольової гри

Обладнання: підручник «Історія України. 10 клас», атлас, роздатковий матеріал, презентація.

План уроку

1.Плани більшовиків щодо доле влаштування України.

2. Підготовка сил ЦР до боротьби з Радянською Росією.
3. Загальний наступ більшовицьких військ.
4. Бій під Крутами.
5. Проголошення незалежності УНР.

Хід уроку

До за часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.	
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		Презентація творчих робіт на тему "Одні самі будемо творити своє життя"
4 хв	III. Мотиваційний етап	Епіграфом до уроку я взяла слова учасника французької революції Дантона: <i>« В революції влада завжди потрапляє у руки великих негідників».</i> Завдання для класу на урок : подумайте, чи можуть дії більшовиків в Україні і грудні 1917 – січні 1918 служити ілюстрацією цього вислову. Якщо так, то підберіть і наведіть факти, які це підтверджують.	

2 хв	IV. Актуалізаційний етап		<p>1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Громадюк)</p> <p>2. Які характерні риси цієї епохи? (Заулична)</p>
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>Перенесімося думками у грудневі дні 1917р. У Харкові закінчив роботу Всеукраїнський з'їзд рад, на якому було прийняте рішення вважати Україну радянською республікою. Що стояло за цим? Що планували здійснити більшовики? Про це ми дізнаємося відвідавши прес – конференцію, яку влаштували делегати цього з'їзду.</p> <p>Учасники конференції, займіть свої місця.</p> <p>Поки учасники конференції облаштовуються, вчитель оголошує завдання класу: Після закінчення роботи конференції висловити своє враження від почутого.</p> <p>1 Кореспондент газети «Політична думка»:</p> <p>Відповідь: В резолюції Харківського з'їзду Рад було записано :» Влада на території Української республіки віднині належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів в Україні. Питання про радянську владу на місцях і в центрі також не допускають ніяких поступок.»</p> <p>2. Газета «Донецький пролетар»:</p> <p>Відповідь: У нас переконливі докази, що рішення це вірне; ми впевнені, що між Донецько – Криворізьким басейном і селянською Україною не може бути ніяких спільних інтересів. Ми б могли переконати, що економічні зв'язки Донецько –Криворізької області тісно пов'зані з Росією, а</p>	<p>- Скажіть, яке рішення відносно влади в Україні було прийнято на з'їзді?</p>

єдність всієї України ми розглядаємо як пережиток старовини. І тому ні в якому випадку не включимо Донецько – Криворізьку область до території України.

Відповідь : Так, планує. РНК Радянської Росії неодноразово звертався до Генерального секретаріату з вимогою закрити залізниці для козацьких військ, що пересувалися з фронту через територію України на Дон на підтримку каледінцям. Але Генеральний Секретаріат відповідає, що буцім-то радянська влада нав'язує своє розуміння управління державою і не хоче підкорятися нашим вимогам. Тому ми збираємо достатню кількість військ і готуємось розвивати наступ на Київ по кільком напрямкам, аж поки ЦР і її війська не складуть зброї.

3. Газета «Голос демократії»:

Відповідь : Так, я готовий це повідомити. Отже, наступ на Київ буде розвиватися за трьома напрямками.(показує на карті):

- Армія Єгорова:Харків – Полтава – Київ
- Армія Берзіна: Гомель – Чернігів – Київ
- Армія Знаменського : Брянськ – Конотоп – Бахмач – Київ.

Для єдиного командування створене керівне ядро на чолі з Антоновим – Овсієнко, Муравйовим, Орджонікідзе (робота з картою і портрети). Хочу додати, що чисельність військ, прибулих з Росії складає 60 тис. чоловік, їх

- Як ви ставитесь до рішення з'їзду про включення Донецько-Криворізького басейну до складу Російської федерації?

- Скажіть, чи планує уряд Радянської Росії втручатися у внутрішні справи УНР і якщо так, то яким чином?

- Якщо відповідь на моє запитання не складе великої таємниці, то поясніть, як буде здійснюватися наступ?

		<p>підтримують озброєні загони місцевих більшовиків чисельністю до 100 тис. чоловік.</p> <p>На цьому ми залишаємо учасників прес – конференції і повертаємося до запитання : Яке враження справили на вас вступили делегатів?</p> <p>Учні висловлюють свої враження.</p> <p>Більшовики на той час контролювали тільки невеликий регіон із центром у Харкові. Решта України перебувала під контролем ЦР .Як вона почуває себе, які має плани і резерви? Так як ситуація змінюється дуже швидко, ЦР засідає по два рази на день. Відвідаємо вечірнє засідання ЦР 24.12.1917р. Засідання відкриває голова Генерального Секретаріату В. Винниченко.</p> <p>Засідання Центральної Ради.</p> <p>С. Петлюра: Ми перебуваємо у надто тяжкому становищі. Ви можете запитати – куди поділися 300 тис. бійців, що запряглися ЦР? Відповідь: більшість повернулася додому, як непотрібні ЦР; ще частина підпала під вплив більшовицької агітації; частина дотримується нейтралітету</p> <p>. Але у нас є чимало сил, готових виступити на захист своєї Вітчизни. Я прошу доповісти про це одного з командирів військових частин Євгена Коновальця.</p> <p>Є. Коновалець:» Таблиця « Сили ЦР «. Головною опорою Центральної Ради є:</p>	<p>- Який висновок про політику більшовиків ми можемо зробити?</p>
--	--	--	--

		<p>1. Підрозділи Вільного козацтва (добровільні формування)</p> <p>2. Гайдамацький кіш Слобідської України (під командуванням С. Петлюри)</p> <p>3. Гайдамацький кіш Січових стрільців під моїм командуванням</p> <p>4. Підрозділи генерала Удовиченка</p> <p>5. Підрозділи сотника Ковенка та ін..</p> <p>Хочу відмітити, що війська УНР чисельністю не поступаються червоним. Але частин, вірні ЦР розпорошені по всій Україні, в той час, як керовані більшовиками підрозділи сконцентровані на головних стратегічних напрямках. Але, панове, ми повинні вистояти, захистити і вибороти незалежне життя, свою духовність, свою державність. І ми це зробимо!</p> <p>Ми бачимо, що лідери ЦР і ГС налаштовані рішуче, але ситуація дуже складна.</p> <p>24.12.1917р. радянські війська захопили Катеринослав;</p> <p>З 2 по 10 січня ведуться бої за Олександрівськ;</p> <p>14 – 18 січня радянську владу встановлено в Миколаєві, Одесі, Херсоні;</p> <p>Із 6 січня почався похід радянських військ на Київ.</p> <p>Схема наступу на екрані:</p> <p>Армійські групи Берзіна, Знаменського і Муравйова з'єдналися у Бахмачі. Залізничний шлях з'єднував Бахмач із Києвом.</p>	<p>Робота з картою. Завдання класу: по ходу розповіді вчителя скласти хронологічну таблицю</p>
--	--	---	--

		<p>Вздовж цього шляху продовжували наступ об'єднані радянські сили. Зупинити їх було нікому. Невеличка група сміливців зважилася на це. Про події на станції Крути роз повість ....(мультимедійна презентація).</p> <p>День битви під Крутами – 16 січня в сучасній Україні проголошено Днем Скорботи. І щороку у цей день відбуваються мітинги і молебни.</p> <p>Перевірка хронологічної таблиці.</p> <p>Отже ,більшовики мали на меті захопити владу в Україні і для цього не обирали засобів. Їхнє гасло – мета виправдовує засоби.</p> <p>Напередодні вирішальних боїв за Київ, 09. 01. 1918р. ЦР ухвалила свій Четвертий Універсал, яким УНР проголошувалась цілком незалежною державою: «віднині УНР стає самостійною, вільною, суверенною Державою українського народу».</p> <p>Однак це не врятувало УНР. 26. 01.1918р. радянські війська увійшли до Києва. ЦР виїхала до Житомира.</p> <p>Таким чином, утвердження в Україні нової влади супроводжувалося кровопролиттям і жертвами з обох сторін.</p> <p>Коли нарешті у деморалізовану і змучену столицю України увійшли перші підрозділи Муравйова, багатьом жителям здалося, що настав довгожданий спокій. Але найстрашніше було попереду. Та про червоний терор, який влаштували більшовики в Києві, ми поговоримо на слідує наступному уроці. І це стане ще одним підтвердженням слів Дантона.</p>	<p>Як ви вважаєте, чи можуть дії більшовиків в кінці 1917 – на початку 1918рр. в Україні служити ілюстрацією вислову Дантона? Якщо так, то наведіть факти.</p>
--	--	--	--

6 хв	VI. Систематизація знань		1. Онлайн гра https://learningapps.org/display?v=pqdyfwagt23
3 хв	VII. Висновки	<p>Якщо й можливо було б уникнути першої війни радянської Росії проти УНР, а це залежало в більшій мірі від Росії, але, безумовно, і від самої Центральної Ради, то для цього вона повинна була не допустити ряду помилок і прорахунків у своїх діях та політиці. Найбільшими з них були:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) запізнення на кілька тижнів із проголошенням III Універсалу й утворення УНР не як автономної у складі Російської федерації, а відразу ж як незалежної держави, втручання у справи якої вважалося б у всьому світі агресією, а не внутрішнім конфліктом; 2) недостатня увага і навіть нехтування питанням своєчасного створення боєздатної української армії, здатної захистити здобутки Української революції та якщо й не перемогти будь-якого агресора, то принаймні не давати йому впевненості в легкій перемозі, що могло остудити гарячі голови російських більшовиків; 3) з погляду забезпечення масової підтримки Центральної Ради українським народом вкрай важливо було своєчасно і в інтересах селян вирішити аграрне питання, на якому весь час спекулювали більшовики, а Рада все 	

